

TARTU ÜLIKOOL
Pärnu kolledž
Sotsiaaltöö korralduse osakond

Krislyn Maisalu

**ALAEALISTE ÕIGUSRIKKUJATE MÕJUTUSVAHENDITE
EFEKTIIVSUS PEALE ALAEALISTE KOMISJONIDE
KAOTAMIST PÄRNUMAA NÄITEL**

Lõputöö

Juhendaja: Kandela Õun, MA

Pärnu 2019

Soovitan suunata kaitsmisele

(juhendaja allkiri)

Kaitsmisele lubatud "....." a.

TÜ Pärnu kolledži sotsiaaltöö korralduse osakonna juhataja Anne Rähn

.....

(osakonna juhataja nimi ja allkiri)

Olen koostanud töö iseseisvalt. Kõik töö koostamisel kasutatud teiste autorite tööd, põhimõttelised seisukohad, kirjandusallikatest ja mujalt pärinevad andmed on viidatud.

.....

(töö autori allkiri)

SISUKORD

Sissejuhatus	4
1. Teoreetiline ülevaade alaealistest õigusrikkujatest ja neile rakendatavatest mõjutusvahenditest.....	7
1.1. Alaealine õigusrikkuja kui abivajav laps	7
1.2. Perekonna mõju alaealise lapse käitumismustrite kujunemisel	10
1.3. Alaealiste hälbiv käitumine mujal maailmas ja Eestis	13
1.4. Alaealistele õigusrikkujatele rakendatavatest mõjutusvahenditest	18
2. Uuring alaealiste õigusrikkujate mõjutusvahendite efektiivsusest	25
2.1. Ülevaade alaealiste komisjonide tööst Pärnumaal ning taastava õiguse mõjutusvahenditest ja -meetoditest	25
2.2. Uurimismetoodika kirjeldus.....	26
2.3. Andmete analüüs ja tulemused.....	29
2.3.1. Psüühika- ja käitumishäired alaealistel õigusrikkujatel	29
2.3.2. Alaealiste komisjonide kaotamisest	30
2.3.3. Alaealiste hälbiv käitumine ja vanemate mõju lapse käitumismustrite kujunemisel	32
2.3.4. Laste seaduserikkumised.....	35
2.3.5. Taastava õiguse põhimõtted ja alaealistele õigusrikkujatele rakendatavad mõjutusvahendid	37
2.3.6. Spetsialistide hinnang mõjutusvahenditele- ja meetoditele	40
2.4. Arutelu ja järeldused	44
Kokkuvõte.....	50
Viidatud allikad.....	52
Lisa 1. Taotlus uurimistöö tegemiseks politseis	58
Lisa 2. Uuringu küsimused	61
Lisa 3. Valik spetsialistide arvamusi alaealiste komisjonide kaotamise kohta.....	62
Summary.....	64

SISSEJUHATUS

2018. aastal kaotati Eestis alaealiste komisjonid ning koos sellega tunnistati kehtetuks alaealiste mõjutusvahendite seadus, millega sai määrata kohustusliku mõjutusvahendi ka 7–13aastasele lapsele, kes seaduse silmis on süüvõimetud. Alaealiste komisjonis määratud meetmed olid kohustuslikud ning süüteo iseloomule vastavalt määrati mõjutusvahend. (Ott, 2018) Alaealiste hälbiv käitumine on olnud ühiskonnas üheks suurimaks probleemiks. Nendega tegelevad küll erinevad spetsialistid, kuid sageli peitub probleem kodus keskkonnas. Üha enam on hakatud alaealist õigusrikkujat käsitlema kui abivajavat last, mitte kui tulevast kriminaali. (Ilves, 2011, lk 30–31)

Politsei- ja Piirivalveameti Lõuna prefektuuri kauaaegse noorsoopolitseiniku Marina Paddari sõnul oli alaealiste komisjonide kaotamine ennatlik otsus. Üheks mõjutusvahendiks, mis sai alaealiste mõjutusvahendite seaduse järgi määrata, oli koolikohustuse täitmine ning hoolitseti selle eest, et kannatanule saaks tegu heastatud. (Paddar, viidatud Vapper, 2018 vahendusel) Alaealiste komisjon kohaldas pigem mittekariistuslikke meetmeid, suunati last mõistma oma teo tagajärgi, kuid olles samal ajal lapse käekäiguga kursis. Alaealiste komisjonis sai last mõjutada ilma karistusregistrit avamata. (Meho, 2011, lk 17) Alaealiste komisjon oli peamine üksus, mis tegeles alla 14aastaste õigusrikkujatega. Komisjon määras neile peamiselt hoiatust, üldkasulikku tööd ja vestlust vastava spetsialistiga. (Tamm & Salla, 2016, lk 2) Seaduse muudatuse taga olnud ametnikud leidsid, et komisjonide kaotamine abistab efektiivsemalt alaealisi õigusrikkujaid ning tagab parema ligipääsu riigi rahastatud teenustele, milleks on sotsiaalne rehabilitatsioon ja lepitusteenus (*Ibid.*). Lastekaitsetöötaja hindab lapse abivajadust „Lapse heaolu hindamise käsiraamatu“ järgi ning rakendab pigem kasvatuslikke mõjutusvahendeid, alaealiste komisjonis olid karistavad meetmed. Ideaalis peaks see andma positiivsemaid tulemusi, kui karistamine. (Nikonov & Välba, 2018, lk 25) Alaealiste komisjonide kaotamisega ning alaealiste mõjutusvahendite seaduse kehtetuks tunnistamisega kasvas noortes karistamata tunne ning lõi senise süsteemi veelgi keerukamaks (Kann, 2018, lk 1). Seega on

käesoleva lõputöö uurimisprobleemiks alaealistele õigusrikkujatele kohaldatavate mõjutusmeetmete tõhusus peale alaealiste komisjonide kaotamist.

Töö eesmärgiks on välja selgitada alaealiste õigusrikkujate mõjutusvahendite efektiivsus Pärnu linna ja maakonna spetsialistide arvamuste põhjal, kes alaealiste õigusrikkujatega oma töös kokku puutuvad ning tulemusi analüüsides anda soovitusi spetsialistidele alaealiste õigusrikkujatega tõhusamalt tegeleda. Lõputöö eesmärgi täitmist toetatavateks uurimisküsimusteks on:

- Kuidas perekond mõjutab alaealise käitumist?
- Milliseid mõjutusvahendeid rakendatakse alla 14aastastele õigusrikkujatele?

Töö eesmärgi täitmiseks on koostatud järgmised uurimisülesanded:

- anda teoreetiline ülevaade alaealistest õigusrikkujatest, neile rakendatavatest mõjutusvahenditest ja mõjutamise efektiivsusest;
- viia läbi uuring alaealiste õigusrikkujatega kokku puutuvate spetsialistide seas, kuidas oleks efektiivsem alaealiste õigusrikkujatega tegeleda;
- välja selgitada meetmed, millega mõjutatakse alla 14aastaseid õigusrikkujaid peale alaealiste komisjonide kaotamist;
- uurida, kuidas perekond mõjutab alaealiste käitumist;
- analüüsida uuringu tulemusi ja vastavalt sellele teha ettepanekuid alaealiste õigusrikkujatega kokkupuutuvatele spetsialistidele olukorra leevendamiseks.

Töö koosneb kahest peatükist ja need jagunevad omakorda alapeatükkideks. Esimene peatükk jaguneb neljaks alapeatükiks, millest esimene keskendub alaealisele õigusrikkujale kui abivajavale lapsele, teine alapeatükk võtab arutluse alla perekonna mõju alaealise käitumismustrite kujunemisel. Kolmas alapeatükk räägib alaealiste hälbivast käitumisest mujal ja Eestis ning neljas alapeatükk keskendub alaealistele rakendatavatele mõjutusvahenditele.

Teine peatükk jaguneb kolmeks alapeatükiks, millest esimene annab ülevaate alaealiste komisjonide tööst Pärnumaal ning alaealistele rakendatavatest mõjutusvahenditest, peale alaealiste komisjonide kaotamist ning taastava õiguse põhimõttel rakendatavatest mõjutusvahenditest ja -meetoditest. Teine alapeatükk tutvustab uurimismetoodikat, valimit ning kolmas alapeatükk analüüsib kogutud andmeid ja tehakse ettepanekuid, tuginedes

uuringu tulemustele. Kolmas alapeatükk jaguneb omakorda kuueks alapeatükiks, kus analüüsitakse uuringu tulemusi teemade kaupa.

Materjal pärineb erinevatest allikatest. Kasutatakse teemakohaseid raamatuid, teadusartikleid, eelnevalt alaealistele õigusrikkujatele keskendunud lõputöödest jne.

Lõputöö autor tänab oma juhendajat Kandela Õuna igakülgse toetuse eest, samuti lõputöö seminari õppejõudu Monika Übnerit põhjaliku tagasiside eest valmimisjärgus lõputööle. Autori tänusõnad lähevad ka kõigile uuringus osalenud spetsialistidele, kes olid nõus kaasa rääkima ning oma mõtteid põhjalikult jagama.

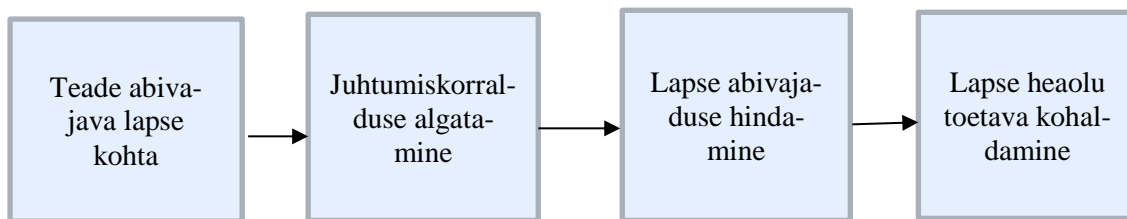
1. TEOREETILINE ÜLEVAADE ALAEALISTEST ÕIGUSRIKKUJATEST JA NEILE RAKENDATAVATEST MÕJUTUSVAHENDIDEST

1.1. Alaealine õigusrikkuja kui abivajav laps

Tähtsaimateks lapse õigusi reguleerivateks õigusaktideks on Eestis lastekaitseadus ning ÜRO lapse õiguste konventsioon. Konventsiooniga ühinenud riigid peavad liikuma suunas, mis tagaks laste heaolu ja alaealistele õigusrikkujatele tuleb määrata võimalikult minimaalne karistus ja võimalusel kasutada kohtuväliseid mõjutusvahendeid. (Lapse õiguste konventsioon, 1996)

Lastekaitseaduse § 26 järgi vajab abi „laps, kelle heaolu on ohustatud või kelle puhul on tekkinud kahtlus tema väärkohtlemise, hooletusse jätmise või muu lapse õigusi rikuva olukorra suhtes, ja laps, kelle käitumine ohustab tema enda või teiste isikute heaolu“ (Lastekaitseadus, 2014). Alaealist õigusrikkujat ei tohi alandada tema teo pärast, vaid käsitleda kui abivajavat last (Nikonov, 2016, lk 71). Alaealiste õigusrikkujatega töötades on tähtis kaasata juhtumisse perekond ning eelarvamusteta mõista ja austada last. Siis tunneb laps ennast pingevabalt ning õpib austama enda ümber olevaid inimesi. (Nikonov, 2016, lk 72)

Kohaliku omavalitsuse lastekaitsetöötaja peab oma töös lähtuma laste heaolust ja reageerima abivajava lapse juhtumile 10ne päeva jooksul, mis on välja toodud joonisel 1. Raskeimate juhtumite lahendamisel looma laste ja perede komisjone, kuhu kaasata endisi alaealiste komisjonide spetsialiste. Riigi ja kohaliku omavalitsuse ülesandeks on luua tõhusamaid meetmeid abivajava lapse abistamiseks ning abivajaduse ennetamiseks. Mõjutusvahendid, mida alaealistele õigusrikkujatele rakendada, peavad olema lapse jaoks toetava mõjuga. (Nikonov, 2016, lk 73)

Joonis 1. Abivajava lapsega tegelemise protsess lastekaitseaduse järgi. Allikas: Nikonov, 2016, lk 72

Kui politsei tuvastab 15aastase noormehe suitsetamas ja talle tehakse suuline hoiatus, ei pea sellest vanematele teada andma. Lapsevanemate teavitamine sõltub palju lapse vanusest. Alla 14aastase lapse rikkumisest teavitatakse koheselt vanemaid, üle 14aastaste puhul alles siis, kui koostatakse protokoll. Suitsetavaid ja alkoholitarbivaid alaealisi võib samuti pidada abivajavateks lasteks, sest oma tegevusega kahjustatakse enese tervist. Abivajadust on raske hinnata ning seetõttu jäetakse hinnang noorsoopolitseiniku otsustada. (Tamm & Salla, 2016, lk 41)

Tõsiste käitumisraskustega abivajavad lapsed võib saata kinnisesse lasteasutusse, aga see on ainult äärmuslik meede juhul, kui kõik teised mõjutusvahendid ei ole andnud tulemusi (Nikonov, 2016, lk 75). Käitumishäired on tavaliselt lapsega kokkupuutuvatele inimestele koheselt märgata ning seetõttu võivad jääda märkamatuks psüühikahäired. Käitumishäirete peamiseks tunnusteks on allumatus reeglitele, kaklemine, julmus, koolist puudumine, agressiivsus jne. Sellise käitumisega laps on abivajav laps, sest käitumine võib olla tingitud posttraumaatilise häirest. Seda diagnoositakse juhul, kui lapse elus on toimunud mingi traumaatiline sündmus, näiteks väärkohtlemine, vägivald jne. Kui lapse hinges on ärevus, võib see teismeeas kaasa tuua suitsetamist, alkoholi ja narkootikumide pruukimist. Sellise käitumisega püütakse leida oma sisemisele ärevusele leevendust, kuid need võivad olla ka tingitud soovist eakaaslastele meeldida. (Liivamägi, 2011, lk 156–158)

Lapsed, kes on kogenud vaid negatiivseid suhteid, ei oska ise positiivseid suhteid luua ja seetõttu tunnevad teiste inimestega suheldes tõrjumist ning halvustamist ehk kõike seda, mida nad tegelikult kõige vähem vajavad (Larsen, 2016, lk 36).

Kui laps on tihti ärev ja paanikas, siis see tähendab, et ta ei suuda oma emotsioonidega toime tulla ning see väljendub raevu- ja vihahoogudena. Ta tunneb nii suurt segadust enda

sees, et ei oska seda enam kontrollida. Täiskasvanud inimese võib see panna ennast lootusetuna tundma, sest ei suuda last kuidagi ohjata. (Larsen, 2016, lk 42–43)

Eesti karistusseadustiku § 33 järgi on isik „süüvõimeline, kui ta on teo toimepanemise ajal süüdiv ja vähemalt neljateistaastane“ (Karistusseadustik, 2001). Euroopa Liidu liikmesriikides on see vanus üsna erinev, näiteks Poolas, Prantsusmaal, Luksemburgis jt riikides, pole miinimum vanust määratud, vaid hinnatakse süütegu vastavalt raskusastmele. Samas on kindlaks tehtud, et kriminaalvastutus ei ole väga noorele lapsele sobiv. Näiteks Inglismaal võib lapse süüteo eest vastutusele võtta 10aastaselt. (McDiarmid, 2013, lk 147)

Euroopa Liidu liikmesriigid on võtnud kasutusele uue suuna alaealiste õigusrikkujatega tegelemiseks, karistuse määramise asemel kasutatakse kokkuleppelisi ja ennetavaid tegevusi (Tani-Jürisoo, Kulasalu, Velström, Kangur & Aunin 2018, lk 9). Samas on välja toonud, et kui laps on kriitilises olukorras, on väga raske olla spetsialistina ükski see, kes vastutab kogu juhtumi eest. Siinkohal on oluline meeskonnatöö, kus igäüks lisab enda vaatenurga ning lahendused on selgemad ja meetmed tõhusamad. (Saia *et al.*, 2019, lk 127)

Alaealised õigusrikkujad kogevad rohkem traumasid ning vägivaldsust võrreldes eakaaslastega. Teadlased on välja selgitanud, et umbes 65–75% neist kannatab vaimse tervise häirete all ja 20–30% tõsiste käitumishäirete all, 60% alaealistest kurjategijatest on läbi elanud psühholoogilise trauma, 90% on kogenud ühte või enamat traumat. Erinevad uuringud on kindlaks teinud, et 11–50% alaealistest õigusrikkujatest kannatavad posttraumaatilise stressihäire all. (Kretschmar, Tossone, Butcher, & Marsh, 2018, lk 168–169)

McNair jt uuringus (2018), kus osales 1121 alaealist õigusrikkujat, 56,6% diagnoositi tõsised vaimse tervise häired. 9,6% diagnoositi mõõdukas stress ja 5,5% sügav depressioon. (McNair, Havens, Surko, Weinberger, Baetz, Maoveni, Bart, Marr & Quinlan, 2019, lk 26)

Juhtumikorraldajad ei ole alati pädevad hindamaks abivajava lapse teenusevajadust, sest tihti on neil lastel psüühika- ja stressihäired, mida ei osata koheselt tuvastada. Esimesed käitumishäired võivad ilmneda alles haridusasutuses ja siis suunatakse lapsed psühhiaatri

juurde, kes diagnoosib psüühika- ja käitumishäireid. Aaben, Salla ja Markina (2018, lk 40–42) läbi viidud uuringust selgub, et olulisi puudujääke on teenuse hindamisel, kuna puuduvad kindlad kriteeriumid, mis hindaksid teenuse mõju.

Alaealise õigusrikkuja puhul on oluline otsida kokkuleppelisi lahendusi ning tegeleda põhjustega ja lapse abivajadusega. Alates 2018. aastast võtsid alaealiste komisjonide töö üle õigus- ja lastekaitseüsteem. Laste puhul tuleb kasutada erikohtlemise põhimõtteid, milleks on minimaalne sekkumine ning arengust lähtuvalt kasutada kasvatuslikke mõjutusvahendeid. (Tani-Jürisoo *et al.*, 2018, lk 8)

Abivajavate laste aitamiseks on loodud mitmeid meetmeid, rohkem pannakse rõhku sellele, et last ei võetaks kui õigusrikkujat, vaid abivajajat. Laps peab tundma ennast turvaliselt ja saama koheselt abi, sest tihti ilmnevad neil lastel erinevad psüühika- ja käitumishäired. Riik ning kohalik omavalitsus peavad hoolitsema selle eest, et lastega töötavad spetsialistid oskaksid last suunata õigele teenusele.

1.2. Perekonna mõju alaealise lapse käitumismustrite kujunemisel

Kõik lapsed vajavad võrdselt vanemate hoolt ja tähelepanu. Mõned vanemad loovad oma lastega väga lähedased suhted ning laps tunneb, et tema eest hoolitsetakse ja temaga tegeletakse. Samas leidub ka vanemaid, kes oskamatuses või tahte puudumisest, ei loo oma lastega lähedasi suhteid. See mõjutab oluliselt lapse käitumist tulevikus, eriti löövad ühiskonnas mitte aktsepteeritud käitumismustrid välja teismeeas, kus muutuvad eriti oluliseks eakaaslastega suhted.

Madala refleksiooniga emadel ehk neil, kes ei oska oma tegevust või käitumist enesele teadvustada ja seda analüüsida, on oma imikutega nõrk seotussuhe, kõrge refleksiooniga emadel tugev kiindumussuhe. Emade madal refleksioon on palju seotud sellega, kuidas neid kunagi kasvatati ning peegeldavad seda tahestahtmata oma lastele. Need emad, kes kasvasid turvalises keskkonnas, pakkusid oma lastele positiivseid kasvatusmeetodeid. Ebakindlad lapsed võivad otsida turvatunnet mujalt, sest oma vanem tundub pigem hirmuallikana, kui turvatundepakkujana. (Smith, Cowie, & Blade, 2008, lk 101–103)

Positiivseks lapse kasvatusmeetodiks peetakse lapse arengut toetavat ja sotsialiseerumisse panustavat käitumist lapsevanema poolt. Negatiivseks kasvatusmeetodiks peetakse vastuolulisi karistusmeetodeid ning vägivalda ja väärkohtlemist lapse suhtes. (Burlaka, Graham-Bermann, & Delva, 2017, lk 154)

Kui lapsele mängimise ajal pidevalt süvendada, et ta ei oska ja ei saa hakkama, võib see tekitada lapses agressiivsust ja kui last karistatakse füüsiliselt, siis tõenäoliselt kasutab ta vägivalda eakaaslaste puhul lasteaias ja koolis (Krips, Siivelt, & Rajasalu, 2012, lk 16).

Kanada koolides tehtud uuringute põhjal leiti, et nii üksikemaga kui üksikisaga elavatel lastel on rohkem probleeme õigusrikkumistega, enam on seadusega pahuksis olevaid lapsi üksikemade kasvatada (Wong, 2017, lk 56).

Ameerikas läbi viidud uuringust selgus, et vanema puudumine lapse elust on otseselt seotud noore hälbiva käitumisega ning just üksikisade kasvatada lapsed satuvad rohkem seadusega pahuksisse, sest mehed leiavad kiiremini uue partneri ning lapse toetamine ja kontrollimine jääb tahaplaanile (Demuth & Brown, 2004, lk 77–78). Hirschi uuring (viidatud Demuth & Brown, 2004, lk 78 vahendusel) aga näitas, et vanema füüsilisel kohalolekul on väiksem mõju noore antisotsiaalsele käitumisele, olulisem on olla lapsega emotsionaalselt lähedane.

Eestis 2014. aastal Markina ja Zarkovski poolt läbi viidud uuringust selgub, et alaealiste õigusrikkumised ei sõltu sellest, kumb lapsevanem kasvatab last üksi, vaid see, et alkoholi kipuvad liialdama üksikvanemaga elavad alaealised (Markina & Zarkovski, 2014, lk 37).

Paljud alaealistega kokku puutunud spetsialistid ning alaealiste õigussüsteemiga seotud inimesed on veendumusel, et lapse kasvatamise eest vastutavad peamiselt emad ning kohustus kasvatada seadusekuulekas laps, on just emade ülesanne. Spetsialistid on arvamusel, et lapse hälbiva käitumise taga on tööga liialt hõivatud emad. (Grubb & Lazerson, viidatud Pickett, 2017, lk 362 vahendusel)

Picketti (2016) läbi viidud uuringutest selgus, et mehed on rohkem veendunud, et naiste töölkäimine on ohuks lapse käitumismustrite kujunemisel. Kõrgharitud inimesed uskusid vähem sellesse, et emade töölkäimine on seotud laste hälbiva käitumisega. Madalama

sissetulekuga inimesed leidsid jälle, et emade töölkäimine on ohuks lastele. Kokkuvõtvalt võib öelda, et sotsiaalmajanduslikud tegurid mõjutavad tugevalt veendumust, et töötavad emad põhjustavad laste hälbivat käitumist. (Pickett, 2017, lk 372)

Ameerikas viidi läbi uuring, mis käsitles laste hälbiva käitumise seoseid nii karmi isaga kui ka isa puudumisega perekonnas. Uuringud on kinnitanud, et isa positiivne roll on oluline poiste jaoks enam kui tüdrukute jaoks ning seetõttu viidi uuring läbi hälbiva käitumisega poisslaste seas. Valimisse kuulus 1215 alaealist esmarikkujat ning tulemused näitasid, et karmi isaga kasvanud lapsed tegid enam süütegusid ja tarvitasid keelatud aineid-, kui need, kellel isa täielikult elust puudus. (Simmons, Steinberg, Frick & Cauffman, 2018, lk 14)

Ukrainas läbi viidud uuringus, mis keskendus vanemate rollile ja lapse hälbiva käitumise põhjuste seosele, intervjueriti 320 lapsevanemat, kelle lapsed olid vanuses 9–16aastat ja neist pooled olid poisid. Selgus, et väga paljud vanemad kasutavad oma lapse kasvatamisel kehalist karistamist. 69% vastanud vanematest vastas, et on oma lapse vastu kätt tõstnud, 56% vastanutest ütles, et on oma last löönud ning 43% vastasid, et kasutavad oma lapse karistamisel vitsa või rihma, kui laps on midagi valesti teinud. (Burlaka, 2016, lk 23, 28) Burlaka jt (2017) poolt läbi viidud uuringust selgus, et alkoholi tarbiv lapsevanem avaldab negatiivset mõju lastele. Alkohoolikust lapsevanema tõttu on perekonnas rohkem konflikte ja arusaamatusi. Sageli saavad alkohooliku vanimast lapsest pere ülalpidajad, ühtlasi peavad nad hoolitsema ka väiksemate õdede-vendade eest. Uuringust selgus ka see, et kõrgharidusega ja suurema sissetulekuga lapsevanemad tarbivad vähem alkoholi ja suudavad oma lastele pakkuda rohkem lähedust ja turvatunnet. Madalama sissetulekuga vanematel oli rohkem probleeme lapsele reeglite kehtestamisega. (Burlaka *et al.*, 2017, lk 159–160) Mitmed sotsiaaldemograafilised tegurid mõjutavad kvaliteetset vanemlust, näiteks madal sissetulek ja juhuslikud töökohad. Vaesuses elamine tekitab vanematele palju pingeid ning seetõttu tunnistasid nad, et ärrituvad kiiremini ja löövad oma lapsi sagedamini. (*Ibid.*)

Perekonda ja vanemulust käsitlevas uuringus vastasid küsimustele 320 lapsevanemat, kellest 92% olid ukrainlased, ülejäänud muumalased. Uuringust selgus, et üle poole vanematest kasutavad lapse kasvatamisel hoolitsevat ja vägivallavaba vanemalust, kiites ja tunnustades oma lapsi. Lapsevanematest 92,5% tunnistasid, et tarbivad sageli alkoholi, 84% ütlesid, et nad kannatavad lähisuhtevägivalla all. Selline ebakindel peremudel on lapsele eeskujuks ning mõjutab tema käitumismustreid tulevikus. (Burlaka *et al.*, 2017, lk 154, 157)

ISRD-3 uuringu tulemused, kus osales 3658 7.– 9. klassi õpilast näitavad, et Eestis on väga levinud lapse füüsiline karistamine. Uuringust selgus, et 15% noortest on tundnud füüsilist karistamist ning 4% langenud lapsevanema väärkohtlemise ohvriks. Füüsilise karistamise all peetakse silmas rihma või muu esemega löömist, käega löömist ning väärkohtlemise all mõeldakse tugevate kehavigastuste tekitamist. Uuringust selgus, et tüdrukud tunnevad sagedamini vanemate poolset väärkohtlemist ja füüsilist karistamist. Tüdrukutest 5,6% tunnistasid, et vanemad on neid väärkohelnud ning 18% väitsid, et vanemad on neid füüsiliselt karistanud. Poistel olid vastavad näitajad 3,1% ja 13%. Vanemate ja lapse vahelised suhted ning füüsiline karistamine on otseselt seotud. Need lapsed, kellel oli vanematega nõrk seotussuhe ja kes oma tegemistega vanemaid kursis ei hoidnud, tundsid vanemate poolset vägivalda sagedamini. (Markina & Žarkovski, 2014, lk 50)

Vanemate lahutuse korral peavad lapsed endiselt tundma vanemate tähelepanu ja hoolt. Isegi kui laps ei ela enam ühe vanemaga koos, peab tal olema võimalus selle vanemaga suhelda ning aega veeta. Lapsed peavad tundma, et nad on endiselt hoitud, negatiivne suhtlemine lapsega või halvad suhted ema ja isa vahel, mõjub laastavalt lapse psüühikale ja käitumisele.

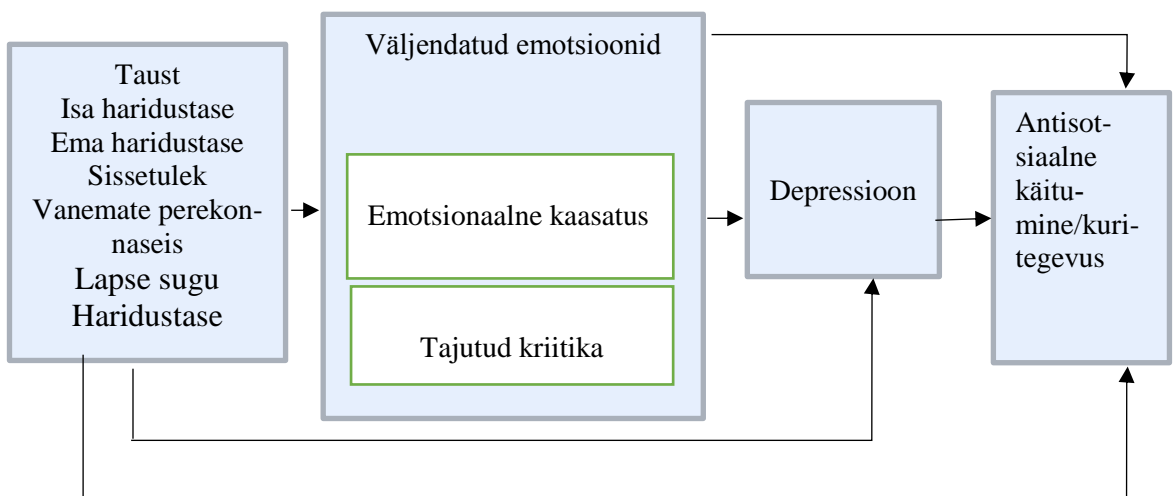
1.3. Alaealiste hälbiv käitumine mujal maailmas ja Eestis

Lapse käitumist mõjutavad inimesed, kes on tema ümber. Lähedased suhted vanematega mõjuvad positiivselt lapse arengule. Mõned lapsed ei saa kodus piisavalt tähelepanu ja tunnevad ennast tõrjutuna ning hakkavad otsima tunnustust eakaaslastelt. Tihti satuvad sellised lapsed seadusega pahuksis olevate noortega ühte seltskonda ja hakkavad üle

võtma kambas aktsepteeritud käitumismustreid. Kui laps ei saa õigel ajal toetust oma lähisuhtevõrgustikult või mõnelt spetsialistilt, võivad tema teod tuua kaasa korduvaid seaduse rikkumisi.

Alaealiste hälbiv käitumine ja kuritegevus on selline käitumine, mis ei ole ühiskonnas aktsepteeritav. Noorte kuritegevus tähendab üldiselt laste suutmatust täita teatavaid norme ja kohustusi ühiskonnas. Noorte hälbiv käitumine on seotud vähem tõsiste süütegudega, alates koolikohustuste mitte täitmisest ja suitsetamisest, kuni raskemate kuritegudeni, milleks võivad olla röövimine, vägistamine, varastamine jne. (Choon, Habullah, Ahmad & Ling, 2013, lk 214)

Choon jt (2013) poolt läbi viidud uuringust selgus, et vanemate tähelepanu on lapsepõlves kriitilise tähtsusega, eriti poiste jaoks. Kui lapsed ei tunne oma vanemate tähelepanu, siis see võib põhjustada normist kõrvalekaduvat käitumist ning vähendada kiindumist oma vanemate vastu. Hälbivalt käituvate eakaaslastega läbikäimine on tugevalt seotud lapse seaduserikkumistega, seetõttu peaksid vanemad oma laste sõpru tundma. (Choon *et al.*, 2013, lk 218) Shong, Bakar & Islam oma uuringus (2018) leidsid, et rasked elamistingimused perekonnas mõjutavad otseselt lapse käitumismustreid. Vaesus on teguriks, miks lapsed hakkavad suhtlema hälbivalt käituvate eakaaslastega. (Shong, Bakar, & Islam, 2018, lk 976) Uuringud on näidanud, et kui laps tajub kriitikat, on see otseselt seotud depressiooniga ning kaudselt antisotsiaalse käitumisega. Lapse antisotsiaalset käitumist mõjutavad tegurid, mis on välja toodud joonisel 2, on otseselt tingitud perekonnaliikmete poolsest kriitikast. (Lue, Wu, & Yen, 2009, lk 130)

Joonis 2. Teismelise riskikäitumise mõjurid. Allikas: Lue, Wu, & Yen, 2009, lk 130

Kiindumishäire avaldub lastel sotsiaalse suhtlemise häirena ja teismeeas võib see kaasa tuua delinkventset ehk normist kõrvalekalduvat käitumist, kuid professionaalne terapeut oskab oma tegevusega kiindumishäiret leevendada. Terapeut peab tagama lapsele sellise keskkonna, mis teenib lapse arengut. Kiindumishäirega laps võib oma terapeudi tõsiselt proovile panna ebameeldiva käitumisega, näiteks võib ta võtta oma abistajat kui vaenlast, kellesse suhtutakse nagu esemesse, mille peal trampida. (Rygaard, 2016, lk 30)

Kiindumishäirega nooruk võib oma kiindumisobjektiks valida eakaaslased. Kui noorukil on kiindumishäire tõttu mahajäämus võrreldes eakaaslastega, võib see viia narkootikumide tarvitamiseni, sest nii arvatakse leidvat probleemile lahendust. (Rygaard, 2016, lk 178–179)

Soomes tehtud uuringud on näidanud, et vägivald ja alkoholarvitamine on noorte seas otseses seoses. Oluline on seada lastele piirid ning noortele on vaja teadmist, et vanem on alati nende poolt, isegi kui teguviis polnud õige. Inimesed on oma loomult agressiivsed konfliktiolukordadele, kuid kasvukeskkond tingib selle, kuidas laps oma emotsioonidega toime tulla oskab. Kui laps on vägivaldne, siis tuleb talle ilma vägivallata selgitada ja piire seada, sest ainult nii õpib ta agressiivsust kontrolli all hoidma ja muutma käitumist. Lastele on vaja turvatunnet ja reegleid, seega on noorte agressiivsus ja õigusvastane käitumine otseses seoses kasvukeskkonnaga. (Cacciatore, 2015, lk 47–49)

„Lastel ja noortel on lisaks reaktiivsele vihastamisvõimele veel täiesti eriline „agressiivsusgeneraator“. See on arengust tingitud energiaallikas, mis pulbitseb tahtest ja julgusest endale elus oma kohta nõuda.“ (Cacciatore, 2015, lk 19)

Eristatakse kahte tüüpi agressiivsust – proaktiivsus ja reaktiivsus. Proaktiivsuse puhul on laps manipuleeriv, püüab raevukalt ja ähvardades oma tahtmist saada, kuid oskab oma viha kontrollida. Tihti on sellised lapsed koolikiusajad. Reaktiivsuse puhul mängib rolli temperament, laps ei suuda enda emotsioone kontrollida ning ärritub kergesti. Viimasele on veel iseloomulik olla plahvatuslik ja võivad kiusamisohvriks langeda. (Samivalli, viidatud Cacciatore, 2015, lk 22–23)

2006. aastal viis TÜ õigusinstituut läbi uuringu „Eesti alaealiste hälbiv käitumine“, sealt selgub, et 2623st 7.–9. klassi õpilasest üle Eesti pani 12% toime õigusrikkumisi. Kõige levinum õigusrikkumine oli avaliku korra rikkumine. Alaealise hälbival käitumisel leiti otsene seos vanemate omavaheliste halbade suhetega. Mida vägivaldsem ja suurem on vanemate omavaheline konflikt, seda suurem on oht alaealisel sattuda seadusega pahukisse, eriti poistel. Isa puudumine perekonnas ei mõjuta otseselt lapse õigusvastaseid tegevusi, küll aga on see seotud lapse probleemse käitumisega, milleks on koolist puudumine, narkootikumide tarvitamine jne. Vanemate huvi lapse tegemiste vastu vähendab oluliselt lapse õigusvastaste tegevuste riski. (Markina & Šahverdov-Žarkovski, 2007, lk 4)

Sama uuring viidi läbi aastatel 2013–2014 ning selles uuringus osalesid 3658 last (7. – 9. klassiõpilased) üle Eesti. Uuringu andmetel olid neist 17,6% elu jooksul toime pannud mõne õigusrikkumise. 11,6% kuritegudest olid grafiti joonistamised, poevargusi oli 8,3%, külmrelva kasutamist 7,5%, vandalism 5,6%, kambakaklused 5,4%, isiklike asjade vargust esines 4,8% ja narkootiliste ainete müümist ja vahendamist 3,1%. Võrreldes 2006. aasta uuringuga näitavad tulemused langust. (Markina & Žarkovski, 2014, lk 14)

2017. aastal alaealiste suhtes tehtud menetlusotsustest moodustasid 72% kriminaalmenetluse lõpetamised, 28% asjadest saadeti kohtusse. Alla 14aastaste puhul puudub menetluseks alus ning sellest tulenevalt 20% juhtudest lõpetati menetlus, 23% menetlustest saadeti aga alaealiste komisjoni. 2017. aastal panid alaealised toime 1022 kuritegu, mida on kuue võrra rohkem kui 2016. aastal. (Tamm, 2017, lk 26, 32)

Aastal 2018 suurenes alaealiste kuritegevus 10% võrreldes eelneva aastaga, lapsed panid toime 1124 kuritegu (süütegu, mis kahjustab ohvri õigushuve). Alaealiste kuritegevus tõusis varguste tõttu. Peamised kuriteod moodustasid isikuvastased kuriteod (44%) ja varavastased kuriteod (40%). Levinumad kuriteod olid kehaline väärkohtlemine, vargused, avaliku korra raske rikkumine ja asjade omavoliline kasutamine. Väärtegedena registreeritud avaliku korra rikkumistest olid peamised lärmamine, solvamine ja ebasüüdsate väljendite kasutamine. (*Ibid.*) Eestis moodustavad varavastased süüteod suurima osa kuritegudest. 2018. aastal vähenes üldine varguste arv. (Solodov, 2019, lk 39)

2017. aastal registreeriti 6405 alaealiste poolt toime pandud väärtegu (erinevad korrarikumised). Kõige rohkem alaealiste väärtegudest moodustasid alkoholiseaduse rikkumised (44%), suitsetamine (16%), ning pisivargused (13%). Aastal 2017 kasvas narkootikumide käitlemine ning pisivargused. (Tamm, 2017, lk 32)

Aastal 2018 panid alaealised toime 3940 väärtegu, võrreldes 2017. aastaga on seda 38% vähem. Väärtegu suur langus tuleneb süütegude uuest registreerimispraktikast, mida hakati kasutama peale alaealiste komisjonide kaotamist. Väärtegu olid põhilised alkoholi tarvitamine (39%), pisivargused (21%), narkootikumidega seotud väärteod (11%) ja suitsetamine (8%). Taastava õiguse põhimõttel kasutatakse trahvide asemel enim hoiatusi, vestlusi ja kohustusi. (Surva & Tamm, 2019, lk 27)

Tallinnas ja Pärnus on kampade vandaalitseemised ja vägivaldsemised leidnud laia kõlapinda ajakirjanduses ning ennetusstrateegia kohta on info vähene. Kuritegevuse puhul tuleb rõhku panna ennetustööle. Tõhusaimaks peetakse teavitustööd nii koolis kui perekonnas, et tuua esile positiivseid muutusi. (Surva & Tamm, 2019, lk 28)

Laste hälbiv käitumine on probleemiks nii mujal kui ka Eestis. Lapse pideva agressiivse ja julma käitumise taga on oskamatus oma emotsioonidega toime tulla. Siinkohal on oluline roll lapsevanematel, kelle kohustuseks on lapse toetamine ja lapsele selgitamine, mis-suguseid tagajärgi võib seaduserikkumine kaasa tuua.

1.4. Alaealistele õigusrikkujatele rakendatavatest mõjutusvahenditest

Lastele rakendatavad mõjutusvahendid peavad olema mõjusad, küll aga ei tohiks kunagi unustada, et tegemist on lapsega, kes ei pruugi mõista oma teo suurust ja tagajärgi. Samas tuleks mõista ka kannatanud osapoolt, sest ühiskonnas peab säilima arusaamine, et iga-sugusele kuritegeliku käitumise tagajärjeks on mõjutusvahend, mis olukorda arvestades, määratakse.

Haridus- ja Teadusministeeriumi poolt pakutav teenus on kinnise lasteasutuse teenus, mida korraldab Maarjamaa Hariduskolleegium, justiitsministeeriumi valdkonda kuulub vangla ja kriminaalhooldus ning sotsiaalministeeriumi poolt kogukondlikud teenused –

mitmedimensiooniline pereteraapia (ehk MDFT), sotsiaalne rehabilitatsioon (Aaben *et al.*, 2018, lk 15–16). Mõjutusvahendi efektiivsus sõltub sellest, missugune on lapse lähisuhtevõrgustik ning kui kiiresti on märgatud probleemi (Voronkova, 2013, lk 49). Mõjutusvahendite efektiivsust saab mõõta professionaalide seas läbi viidud küsitlusega, kus hinnatakse ja analüüsitakse teemakohaseid aspekte ja eesmärke (Edovald, 2005, lk 13–14).

Karistusseadustiku § 45 lõige 2 järgi ei või „kuriteo toimepanemise ajal nooremale kui kaheksateistaastasele isikule mõista tähtajalist vangistust üle kümne aasta ega eluaegset vangistust“ (Karistusseadustik, 2018). Ameerika Ühendriikides seevastu alaealisele määrata eluaegse vangistuse, kuid eelnevalt on kohus põhjalikult uurinud ja kontrollinud noorukit puudutavaid küsimusi, et olla veendunud teiste mõjutusvahendite ebaefektiivsuses. Nevadas võib kohus määrata kõiki asjaolusid arvestades vangi 8aastase õigusrikkuja. (Mallett, 2013, lk 745)

Sõna „karistamine“ on saanud ühiskonnas küll negatiivse hoiaku osaliseks, kuid läbi mõeldud piirangud ja karistused lapsele turvalises õhkkonnas ei mõju viimasele üldse halvasti, pigem mõjub lapsele halvasti, kui temast ei hoolita ja ollakse ükskõiksed. Kuigi karistus lõpetab soovimatu käitumisviisi vaid hetkeks, on õiglane karistus vahel vajalik. Lapsele tuleb selgitada, kuidas on õige toimida, sest niisama karistamine ei õpeta lapsele midagi, pigem süvendab agressiivust, mis elatakse välja teiste inimeste peal. Samas mõnele lapsele mõjub juba karistamisena see, kui ta ehmub oma tegevuse tagajärgede pärast, seetõttu tuleks karistamise viise rakendada lapse isikuomadustest lähtuvalt, mitte ühe ja sama teo eest erinevate omadustega lapsele sama karistus määrata. (Keltikangas-Järvinen, 2011, lk 171–172)

Endiselt eksisteerib erinevaid arvamusi, kuidas alaealisi õigusrikkujaid kohelda ning misugused meetmed on kõige efektiivsemad. Ühed teadlased on leidnud, et neid tuleks hoida vabaduses ja rakendada rehabiliteerivaid meetmeid. Teised teadlased arvavad, et alaealised õigusrikkujad tuleks panna kinnisesse asutusse, olles tugevalt häiritud ühiskonna turvalisuse pärast. Uuringud on kindlaks teinud, et alaealiste kinnises asutuses viibimine on liiga rõhuv ja ei aita kuidagi kaasa noore edasisele positiivsele arengule. (Mathys, 2017, lk 320)

On täheldatud, et samade probleemidega alaealised ühes grupiteraapias said teineteiselt innustust ning noorte hälbiv käitumine sai hoogu juurde. Selline võib olla tulemus, kui pannase ühte gruppi samasuguste õigusrikkumistega alaealised. (Mathys, Hyde, Shaw & Born, 2013, lk 39–40)

Enne Maarjamaa Hariduskolleegiumi eksisteerisid Eestis erikoolid, kus kasutati pigem karistavaid mõjutusvahendeid, et allutada lapsi reeglitest kinni pidama. Erikoolides kasutati nii ähvardamisi, füüsilist vägivalda, eraldusruumi minekut, manipuleerimist. See näitab, et koolipersonalil oli raskusi allutada lapsi kasvatavate meetoditega. Haridusasutustes kasutatakse süsteemi, mis koosneb nii motiveerivatest kui ka karistavatest mõjutusvahenditest. Mõjutusvahendite eesmärgiks on uute rikkumiste ennetamine. (Salla & Tamm, 2008, lk 38)

Üheks efektiivseimaks mõjutusvahendiks on alaealistele õigusrikkujatele rakendatav mitmedimensiooniline pereteraapia (MDFT), mis ei ole suunatud ainult lastele, vaid sinna kaasatakse ka lapsevanemad, perekond ja teised lähedased lapse ümber. Teraapiat on hinnatud väga efektiivseks, see eeldab vähemalt kolm korda nädalas kokkusaamist terapeudiga ja seda 3–6 kuud, kokkusaamised toimuvad nii lapse kodus, koolis kui terapeudi vastuvõtul. Teraapia esimeseks etapiks on leida võimalusi muudatuste läbiviimiseks, teine etapp hõlmab endas individuaalset ja perekondlikku muutumist ja viimane etapp on muutuste säilitamiseks ja kinnistumiseks. Terapeut tegeleb individuaalselt nii alaealise kui ka täiskasvanuga ning samuti laps ja vanem koos. (Liddle, 2014, lk 521–522) MDFT sihtgrupiks on alaealised õigusrikkujad, pigem sellised probleemsed noored, kelle käitumine on ohtlik nii talle kui kogu ühiskonnale. Teraapia on alternatiiviks laste kinnisele asutusele. Tulemused on seni olnud positiivsed, kui algselt on pered terapeudi suhtes skeptilised, siis teraapia lõppedes on väga raske eemalduda terapeudist, sest ollakse rahul sellega, et teraapia toimus. (Kraas, 2016, lk 34)

MDFT rakendus Eestis 2015. aastal ning programmi meeskond tegutseb Sotsiaalkindlustusameti lastekaitseüksuses. Teraapia keskendub lapse tugevustele ning toimub lisaks terapeudi kabinetile ka lapse kodus. Esimeseks etapiks on perekonna ja lapsega suhte loomine, teiseks muuta seniseid tingimusi ja teha tööd probleemide lahendamiseks ning terapeut jõustab perekonda ja hakkab vähendama tasapisi kokkusaamisi, kuni teraapia

lõpetatakse. Oluline on, et perekond säilitaks teraapias õpitu ja kasutaks seda tavaelus. (Kraas, 2016, lk 32–33)

Üheks alaealistele rakendatavatest võimalikest meetmetest on riskivajadustele reageerimismudel eesmärgiga õpetada riskikäitumisega noorukile mõista riske ja osata hinnata probleemse käitumise tõsidust. Ravi koosneb kolmest etapist. Esimeses etapis pannakse paika raviplaani seda koos lapse ja vanemaga. See etapp on eriti oluline, et lapses suurendada motivatsiooni positiivseteks muutusteks ja ravi alustamiseks. Raviprotsessi käigus jõustatakse ka lapsevanemaid. Teises etapis, kui laps on raviasutuses, suunatakse last oma eesmärkide poole püüdlema ning takistusi ületama. Kolmandas etapis toimuvad järeltegevused, hindamaks lapse toimetulekut väljaspool raviasutust. (Mathys, 2017, lk 324)

Ohio osariigis kasutatakse alaealiste õigusrikkujate puhul funktsionaalset pereteraapiat (*Functional Family Therapy*), eesmärgiga kaasata teraapiasse perekond. Uuringutest selgus, et need, kes ei teinud teraapiat lõpuni või ei alustanudki sellega, sattusid suurema tõenäosusega seadusega pahuksisse, kui need, kes tegid teraapia lõpuni. (Kretschmar *et al.*, 2018, lk 174) Ameerikas tehtud uuringud on näidanud, et noortele mõeldud programmid on ebaefektiivsed ja vastupidise mõjuga, eriti grupiprogrammid, kus osaletakse koos eakaaslastega. Nooruk võib minna raviprogrammi, aga ei tee ise jõupingutusi, et mõjuvahend oleks efektiivne ka pärast programmi lõppu. (Salekin, 2015, lk 191–192)

Märkimisväärse tulemuse annab, kui muuta vanemlikud oskused tõhusamaks. Vanematel on oluline roll lapse käitumise ja mõjutamise üle ning täiustatud vanemlikud oskused suudavad hoida noore õigel kursil. Hoolimata sellest, missugune on noore temperament või vanema iseloom. Positiivne lapsevanem on efektiivseim vahend, mis toob häid tulemusi. Vanemad võivad teha küll vigu oma lapse kasvatamisel, kuid on mõned tegevused, mis mõjutavad noort negatiivsele teele. Mõned vanemad arvavad, et kehaline karistamine on parim viis, kuidas last mõjutada. Uuringud on näidanud, et selline käitumine lapse suhtes annab hoopis vastupidise efekti. (Salekin, 2015, lk 192–193)

Kazdin ja teised kliinilised psühholoogid on aga märganud, et on palju vanemaid, kes usuvad, et kui olla oma lapsega emotsionaalselt lähedane, siis see vähendab lapse käitumisprobleeme. Parim viis lapse kasvatamiseks on temas kinnistada õigeid käitumisnorme

juba väga väikses eas, et vältida hilisemas eas karistamist soovimatu käitumise pärast. (Kazdin *et al.*, viidatud Salekin, 2015, lk 194 vahendusel)

Eestis on üha enam hakatud kasutama alaealiste puhul lepitusteenust, mida osutab Sotsiaalkindlustusamet. Lepitusteenuse puhul kuulatakse ära mõlemad osapooled ning selgitatakse kannatanu kahjud, lapsega kohtumisel selgitatakse talle kannatanu seisukohti. Lepitaja püüab leida mõlemaid osapooli rahuldava lahenduse. Lastekaitsetöötaja sekkumine on selliste juhtumite puhul oluline ning samuti perekonna kaasamine juhtumisse. Lepitusteenuse osutaja ülesandeks on selgitada lapsele tema teo negatiivseid tagajärgi ning tegema lapsele selgeks kannatanu seisukohad. (Nikonov *et al.*, 2018, lk 25)

Lapse mõjutusvahendid peavad olema lapsesõbralikud ning seetõttu ei sobinud alaealiste komisjonid oma olemuselt laste mõjutajaks, sest seda pidi tegema mitme spetsialisti ees ning see pani lapsi ennast halvasti tundma. Lapsele sobib oluliselt rohkem Sotsiaalkindlustusameti poolt pakutav lepitusteenus. (Nikonov, 2016, lk 71) Ohvriabi seaduse peatükk 2² § 6³ järgi on lepitusteenus avalik teenus, mis seisneb lepitusmenetluse korraldamises ja selle tulemusena sõlmitud kirjaliku kokkuleppe tingimuste täitmise kontrollimises“ (Ohvriabi seadus, 2004).

Mõjutamismeetoditest on efektiivseim kasutada mittekaristavaid meetodeid, sest ükski karistus ei saa mõjuda lapsele positiivselt, see võib esile kutsuda uusi õigusrikkumisi. Õigusemõistmisel tuleb lähtuda lapse vanusest, sotsiaalsest keskkonnast. Karistus on survestav, alandav ning allutav, mis võib küll ajutiselt leevendada kuritegelikku käitumist, kuid pikas perspektiivis ei ole see mõjus. See tõttu on hakatud kasutama taastava õiguse põhimõtet, see on süü heastamine kannatanule. Teiseks mittekaristuslikuks meetodiks on suuline hoiatus, kus tuleb kasutada suhtlemist, et lapsele koheselt mõjuks ning ta saab aru oma tehtud teo tagajärgedest. (Tani-Jürisoo *et al.*, 2018, lk 15–16)

Eestis rakendatakse Euroopa Liidu liikmesriikide eeskujul taastava õiguse põhimõtet, kus viiakse kokku alaealine õigusrikkuja ja kannatanu, eesmärgiga leida kannatanut rahuldav lahendus ja laps saaks aru oma teo tagajärgedest. Selle efektiivsust näitavad korduvrikkumiste määra langus, mis Inglismaa uuringute järgi on 14% ning kannatanute ja alaealise rahulolu protsessiga, nimelt sama uuringu järgi olid 85% kannatanutest taastava õiguse protsessiga rahul. (*Ibid.*)

Enely Meho (2011) läbi viidud uuringust selgus, et lapsed, kes on pidanud andma aru alaealiste komisjoni ees, ning politseiametnikud on pidanud tõhusaimaks mõjutusvahendiks üldkasulikke tööd, kuid Kristiine linnaosa alaealiste komisjoni liikmed on pidanud mõjusaimaks meetmeteks psühholoogiga vestlemist ja sotsiaalprogramme (Meho, 2011, lk 40). Alaealiste komisjoni liikme väitel kasutati hoiatust pigem 8–9aastaste puhul, kellel puudub süüvõime, ning kellel on toetavad vanemad (Põiklik, viidatud Meho, 2011, lk 51 vahendusel).

Eestis läbi viidud uuringust selgus, et spetsialistid usuvad rehabilitatsioonimeeskonna tõhususse tegelemaks alaealiste õigusrikkujatega, sest meeskonnas nähakse probleeme terviklikult ja arutelude tulemusena sünnivad parimad võimalikud meetmed ja võimalused lapse aitamiseks (Saia *et al.*, 2017, lk 131).

Käitumishäirega nooruki puhul võidakse rakendada nii psühhoteraapiat kui miljööteraapiat. Psühhoteraapia üheks eelduseks on isiklik motivatsioon, laps kannatab mingi häire all ja on motiveeritud oma probleemile lahendust otsima. Terapeudiga emotsionaalse suhte loomine on eduka terapeudi töötulemus. Miljööteraapia keskendub noorukile püsiva ja turvalise keskkonna loomisele. Miljööteraapia keskendub lastele, kel esineb emotsionaalne puue. Teraapiaga püütakse puuet leevendada, kaitstes inimkonda väärivate tegude eest. (Rygaard, 2016, lk 109–111) Miljööteraapiline asutus keskendub lapsele turvatunde pakkumisele ning ühiskonnas oodatud käitumishäirete ja ootuste kujundamisele (Larsen, 2016, lk 25). Eestis pakutakse miljööteraapiat pikaajalise püsiva psüühilise häirega lastele vanuses 10–17 Pepleri Ravikodus, mis kuulub Tartu Herbert Masingu Koolile (Soostar, 2017, lk 1).

Vangistust kuigi tihti alaealistele ei kohaldata. Viru Vangla koordineerib poiste vangistust, tüdrukute oma Tallinna vangla. Praxis uuringust selgub, et 2017. aastal oli vanglas ligi 20 alaealist. 2018. aastal oli vanglas 15–16 last. Uuringus käsitletavat juhtumid on seotud olnud kõigi nelja süsteemiga (hariduse-, tervise, sotsiaal- ja korraldussüsteem), kuid kui ühe süsteemi poolt pakutav teenus ei ole andnud tulemusi või vajadus puudub, siis on selge, et noor peab saama abi mõnest teisest süsteemist. Paraku tuuakse uuringus välja, et pole koordineerijat, kes oskaks kohe abivajava lapse suunata õigetele teenustele ning ei osata lapse abivajadust hinnata objektiivselt. (Aaben *et al.*, 2018, lk 40)

Lapse hindamisel tuleks kaasata erinevaid spetsialiste, sest siis saab parema ülevaate lapse abivajadusest. Olulisel kohal on ka vanemate kaasamine ning nende tõhusamate koolituste pakkumine. Parimaks mõjutusvahendiks on perekond, kes on lapse kõrval ning toetab last.

2. UURING ALAEALISTE ÕIGUSRIKKUJATE MÕJUTUSVAHENDITE EFEKTIIVSUSEST

2.1. Ülevaade alaealiste komisjonide tööst Pärnumaal ning taastava õiguse mõjutusvahenditest ja -meetoditest

Alaealiste komisjoni põhiülesandeks oli oma haldusterritooriumil tegeleda alaealiste õigusrikkujatega. Peeti oluliseks, et mõjutusvahendid aitaksid kaasa õiguskulekale käitumisele ja ennetamisele. (Rannala, Tiko & Rohtla, 2006, lk 46) 2018. aastani eksisteerisid alaealiste komisjonid, mille põhiülesandeks oli koordineerida tegevusi, mis ennetaks edaspidiseid õigusrikkumisi ja vähendaks noorte riskifaktoreid. Komisjoni mõjutusmeetmeid peeti pigem karistavateks, kui rehabiliteerivateks. (Saia *et al.*, 2019, lk 123)

2010. aastal oli Pärnu maakonnas 7–17aastaseid lapsi 10075 ning neist 158 alaealist jõudis alaealiste komisjoni (Eesti Noorsootöö Keskus, 2011). Süüvõimetuid lapsi ehk alla 14aastaseid alaealisi saadeti Pärnumaal alaealiste komisjoni 47%. Mõjutusvahenditest kasutati enim hoiatust ehk 50 korda, vestlusele suunamist 30 korda. Üldkasulikku tööd rakendati 34. korral. Programmi suunati seitse last, erikooli kolm last, koolikorralduslikku mõjutusvahendit kasutati kuus korda ja kohustust elada vanema juures neli korda. (Haridus- ja Teadusministeerium & Eesti Noorsootöö Keskus, 2011) 2012. aastal oli Pärnumaal üheksa alaealiste komisjoni. Alla 14aastaseid õigusrikkujaid saadeti komisjoni 68 ning 14–17aastaseid noorukeid 55. Neist 111 last olid eesti keelt kõnelevad noored ning 12 muud keelt emakeelena kõnelevat noort. Pärnumaal oli alla 14aastaseid väärteo sooritanuid 84. Koolikohustuse mittetäitjaid oli 21. (Eesti Noorsootöö Keskus, 2013)

Pärnumaal saadeti 2014. aastal alaealiste komisjoni 125 last, neist eestikeelt emakeelena kõnelevaid lapsi 106 ja teist keelt kõnelevaid 19. Tüdrukuid oli 35 ning poisse 90. Kõige rohkem saadeti alaealiste komisjoni 13aastaseid õigusrikkujaid. (Eesti Noorsootöö Keskus, 2014)

Alaealiste komisjonis sai kohaldada üheksat mõjutusmeedet, tuli arvestada süüteo raskusastet ning millised on eelmised mõjutusvahendid, mida lapsele määrati. Hoiatus oli kõige leebem meede ning paigutamine erikooli kõige karistavam meede. (Saia *et al.*, 2019, lk 123)

Enim rakendati mõjutusvahendeid koolikohustuse mitte täitmise puhul (Rannala *et al.*, 2006, lk 5–8). Kõige efektiivsemaks mõjutusvahendiks spetsialistide arvates olid alaealiste komisjonide toimimise ajal käendamine ja ühiskondlikult kasulik töö, kuid nende kohtade leidmisega, kus viimast teostada, oli probleeme (Rannala *et al.*, 2006, lk 36).

2018. aastast peavad kõik alaealiste õigusrikkujatega kokku puutuvad spetsialistid kasutama oma töös taastava õiguse põhimõtteid. Selleks kasutatakse kasvatuslikke mõjutusvahendeid ja -meetodeid. Mõjutusvahendid, mida kasutatakse on hoiatus (mõjus pöördumine lapse poole), vestlus (juhtumiarutelu alaealise õigusrikkujaga või kaasatud ka lapsevanemad), lepitusteenus, kahju heastamine ning erinevad sotsiaalprogrammid, kuhu last suunata (pereteraapia, MDFT jne). (Tani-Jürisoo *et al.*, lk 21–37)

Kokkuvõtvalt jäid paljud mõjutusvahendid samaks peale seaduse tühistamist, kuid muutusid nende kohaldamise viisid ning mõjutusvahendite määramisel tuleb arvestada lapse vanusega ning süüteo raskusastmega.

2.2. Uurimismetoodika kirjeldus

Lõputöös kasutati andmete kogumiseks kvalitatiivset meetodit, mis aitab lahti mõtestada inimeste omavahelisi suhteid ja seotust ning annab detailse ülevaate inimeste arvamusest ja mõtetest. Kvalitatiivne meetod aitab ühiskonnal paremini mõista kitsaskohti. (Õunapuu, 2014, lk 52–53) Kvalitatiivne uuring on usaldusväärne, kui tulemused esitatakse koos asjakohaste kirjeldustega, on äratuntavad inimesed, kes jagavad oma kogemusi (Hammarberg, Kirkman, & Lacey, 2016, lk 500).

Andmekogumismeetodina kasutati poolstruktureeritud ehk avatud küsimustega intervjuud, et mõista inimeste mõtteid ja tundeid antud teema kohta (Õunapuu, 2014, lk 171–172). Intervjuud võib käsitleda kui vestlust, mis on kvalitatiivsete andmete kogumise üks võimalusi (Onwuegbuzie *et al.*, 2009, lk 6). Poolstruktureeritud intervjuu käigus selgub,

missugust väärtuslikku infot saab registreerida ning intervjuerija suunab intervjueritavat vastavalt uurimistöö eesmärgile (Õunapuu, 2014, lk 171–172).

Valimi moodustasid 13 spetsialisti. Nendeks olid kaks Pärnu linna lastekaitsespetsialisti ja üks Pärnu maakonna lastekaitsenõunik, üks politseiametnik ning üks Pärnu linna ja üks Pärnu maakonna noorsoopolitseinik. Politseinike küsitlemiseks esitas autor taotluse Politsei- ja Piirivalveametile (lisa 1). Uuringus osalesid veel kolm õppenõustamiskeskuse koolisotsiaalnõustajat, üks Pärnu linna ja üks maakonna Laste- ja Noorte Vaimse Tervise keskuse juhtumikorraldaja, Sotsiaalkindlustusameti Pärnumaa lastekaitse osakonna konsultant ning prokurör, kes tegeleb alaealiste õigusrikkujatega.

Intervjuu küsimused võeti Nils Sempelsoni (2011) magistritööst ja Enely Meho (2011) lõputööst. Samuti teadusartiklitest, mida autor on käsitlenud töö teoreetilises osas (lisa 2). Alaealiste komisjone puudutavateks küsimusteks sai autor inspiratsiooni Eesti kohalikest meediaväljaannetest, kus kajastati rahulolematust alaealiste kasvava karistamatuse suhtes.

Autor otsis intervjueritavatega kontakti e-maili teel, võttes esmalt ühendust Pärnu linnavalitsuse Lastekaitse osakonna juhatajaga, kes jagas autorile lastekaitsespetsialistide kontaktid. Seejärel võttis autor ühendust Pärnu politseijaoskonna noorsoo- ja piirkonnapolitseinike grupijuhiga, kelle kaudu sai autor kontakti noorsoopolitseinikega. Uuringu läbi viimiseks kasutati lumepallivalimit, kus uurijale soovitatakse valimisse sobivate tunnustega inimest (Õunapuu, 2014, lk 145). Noorsoopolitseinike grupijuht soovitas valimisse kaasata koolisotsiaalnõustajad. Pärnu maakonna lastekaitsenõuniku, prokuröri ning Sotsiaalkindlustusameti lastekaitse osakonna konsultandi e-mailid otsis autor vastavate asutuste kodulehelt. Laste- ja Noorte Vaimse Tervise keskuse juhtumikorraldajatega kontakteerus autor samuti e-maili teel.

Ühendust võttes, saatis autor koheselt ka küsimused, et vastaja teaks enne intervjuerimist, missugustele küsimustele autor vastuseid ootab. Seitse vastajat soovisid vastata kirjalikult, seetõttu koostas autor *Connect.ee* keskkonnas küsimustiku, kus vastajad said kirjutada põhjalikud vastused. Nendega leppis autor kokku, et täiendavaid küsimusi võib esitada meili teel. Autor küsis lisaküsimusi kahelt respondendilt. Üks respondent vastas küsimustele kirjalikult saates oma vastused *Wordi* dokumendina.

Ülejäänud respondentidega tegi autor suulised intervjuud. Keskmise intervjuude läbiviimise aeg oli 40 minutit. Intervjuud salvestati diktofoniga vastajate töökohas. Hiljem autor transkribeeris intervjuud ja salvestas *Word* dokumendina.

Intervjuus osalenute seas oli nii väiksema tööstaažiga kui ka pikaajalise tööstaažiga spetsialiste (tabel 1). Intervjuu viidi läbi 2019. aasta 1. veebruarist kuni 13. märtsini.

Tabel 1. Uuringus osalenud spetsialistide tööstaaž sel ametikohal.

Tööstaaž praegusel ametikohal	Spetsialistide arv
Kuni 5 aastat	6
5–10 aastat	3
10–15 aastat	1
15–20 aastat	1
Üle 20 aasta	2

Andmeanalüüsi meetodina kasutati temaatilist sisu analüüsi (Õunapuu, 2014, lk 53, 160). Kvalitatiivse andmeanalüüsile on iseloomulik kogumise ja analüüsi paralleelsus (Õunapuu, 2014, lk 59).

Järgmises alapeatükis kirjeldatakse läbiviidud uuringu tulemusi. Analüüsitakse spetsialistide arvamusi alaealiste komisjonide kaotamisest ning taastava õiguse põhimõtetest töös alaealiste õigusrikkujatega. Uuringus käsitletakse perekonna mõju lapse käitumusmustrite kujunemisel ning missuguseid mõjutusvahendeid kasutatakse alaealiste õigusrikkujate mõjutamiseks. Konfidentsiaalsuse tagamiseks on kõik vastajad nummerdatud (1–13).

2.3. Andmete analüüs ja tulemused

2.3.1. Psüühika- ja käitumishäired alaealistel õigusrikkujatel

Teoreetilistele alustele tuginedes uuris autor, kas alaealistel õigusrikkujatel esineb psüühika- ja käitumishäireid ning kuidas need väljenduvad. Enamus vastajaid leidsid, et alaealistel õigusrikkujatel esineb psüühika- ja käitumishäireid ning üle poole vastajaid tõid välja aktiivsus- ja tähelepanuhäire (ATH) alaealistel õigusrikkujatel. Mitmed vastajad tõid välja ka erinevaid sõltuvushäireid. „ATH, depressioon, käitumishäire, sõltuvushäired.“ (V2)

Kaks vastajat tõid välja, et alaealistel õigusrikkujatel esineb impulsiivsus- ja hüperkineetilisi häireid (ATH ja käitumishäire koosinemine). Veel mainiti, et uuringute kohaselt täiskasvanutel, kellel on sellised häired diagnoositud, on suurem tõenäosus sattuda traumadesse ja käituda kriminaalselt. „/.../ impulsiivsus- ja hüperkineetilised häired ja ATH on tavaliselt need, mis on agressiivselt käituvatel lastel.“ (V6)

Veel mainiti, et alaealistel õigusrikkujatel sageli puudub kahetsustunne, nad soovivadki teha kellelegi halba ja ei saagi aru, et oleks midagi valesti teinud. Üks vastaja tõi välja, et tihti diagnoosi paneb üks spetsialist kiirel ülevaatamisel, sest vanemal on soov leida lapse käitumisele kiiresti põhjus ja lahendus. Tegelikult on hälbiv käitumine tingitud välistest mõjuteguritest.

Üks vastajatest mainis ka vaimset mahajäämust alaealistel õigusrikkujatel ning on täheledatud ka skisofreenilisi jooni ja autismi. „Mida mina olen kohanud, mitte muidugi kõikidel, aga on olnud kerge vaimne alaareng, siis on mõni noor olnud selliste skisofreeniliste joontega ja autistid on ka sellised, kes panevad tegusid toime.“ (V10)

Ühe vastaja sõnul ei esinegi neil tavaliselt mingeid häireid. Tihti on probleem hoopis halbades suhetes vanematega ning magamata ööd, mille tagajärjeks võivad olla psüühika- ja käitumishäired. Mitmed vastajad nentisid, et seadusega pahuksis olevatel noortel esineb väga sageli depressiooni.

Kokkuvõtvalt võib öelda, et alaealistel õigusrikkujatel esineb tihti nii psüühika kui ka käitumishäireid. Kõige enam aktiivsus- ja tähelepanuhäireid. Probleemiks on ka erinevad sõltuvushäired, olgu selleks siis narkootilised ained, tubakas või alkohol.

2.3.2. Alaealiste komisjonide kaotamisest

Autor küsis spetsialistide käest, mida nad arvavad alaealiste komisjonide kaotamisest ning sellega seonduvalt nähti kitsaskohti alaealiste komisjoni formaadi osas. Samas nentisid mitmed vastajad fakti, et mõjutusvahendeid on raske kohaldada, sest nende täitmine ei ole kohustuslik. Alaealiste komisjonis määratud mõjutusvahend oli kohustuslik ning selle täitmist kontrollis alaealiste komisjon.

„Võrgustikutöö käigus on selgunud, et peale alaealiste komisjonide kaotamist on mitmeid kitsaskohti alaealiste õigusrikkujatega tegelemiseks. Alaealiste komisjoni formaat /.../ oli küll aegunud, kuid praegusel hetkel kasutatavaid mõjutusvahendeid ei saa kohustada. Kui noor ei lähe kohale, siis sundida ei saa.“ (V1)

Üks vastaja ütles, et võib-olla oleks pidanud tegema muudatusi komisjoni ülesehituses. Hetkel näeb ta probleemina seda, et lastekaitsetöötajad saavad küll last suunata, kuid kohustada mitte.

Nelja respondendi hinnangul olid alaealiste komisjonid karistuslikud ning see oli lapse jaoks negatiivne. Üks respondent tõi välja, et nüüd on töö muutunud kergemaks ning nentis fakti, et ühiskonnal läheb veel aega mõistmaks, et karistamine ei motiveeri. Teisedki kolm respondenti leidsid, et laps oli komisjonis nagu süüpingis ja see ei mõjunud hästi lapse psüühikale. Üks vastaja ütles, et kindlasti oli komisjone, kes tõesti püüdsid leida lapse jaoks parimat lahendust. Samas oli ka komisjone, kes tundusid isegi täiskasvanute jaoks hirmutavad, rääkimata siis lapsest. Autor on toonud lisas 3 välja valiku respondentide vastustest alaealiste komisjonide kaotamise kohta.

Üheksa vastajat arvasid, et erinevate spetsialistide kaasatus probleemi lahendamisse ja omavaheline koostöö, oli palju tõhusam ning toimivam, kui olid alaealiste komisjonid. Eriti puudutab see alla 14aastaseid õigusrikkujaid, kellele mõjutusvahendi kohaldamine sõltub palju perekonna toetusest, sest mõjutusmeetme täitmise kohustust neil ei ole.

Üks vastaja tõi puudujäägina välja, et puudub politsei ja lastekaitse ühtne infosüsteem. Mitmed vastajad nentisid, et lastekaitsetöötajad on üle koormatud ning neil puudub ressurss ennetus- ja järeltegevusteks.

Probleemina toodi välja see, et spetsialistide omavaheline koostöö on katkendlikum, sest alaealiste komisjonis said kokku mitmed alaealiste õigusrikkujatega kokku puutunud spetsialistid- lastekaitsetöötaja, psühholoog, kooliesindaja, noorsoopolitsei jne. Iga spetsialist sai avaldada oma nägemuse, kuidas oleks kõige efektiivsem last mõjutada.

Üks vastaja ütles, et alaealiste komisjonis sai lapsele lihtsamalt kohaldada ühiskondlikult kasulikku tööd ja laps sai mõjutusvahendit kohe täitma hakata. Nüüd aga peab seda läbi kohtu nõudma. Lisaks peab noorsoopolitsei võtma otsuse vastu iseseisvalt, alaealiste komisjonis oli võimalik teiste spetsialistidega arutada ja leida võimalikult efektiivne mõjutusmeede lapse jaoks.

Üks respondent nentis, et puudub koordineerija roll alaealiste õigusrikkujatega tegelemisel ning mainis, et hetkel on olukord ületanud igasuguse kontrolli, kus alaealiste õigusrikkujatega tegelemise vastutust ei soovi enda peale keegi võtta. „Minu hinnangul kiirustati sellega liialt (*alaealiste komisjonide kaotamisega – autor*) /.../ Hetkel toimub palli veeretamine ühest väravast teise (lastekaitse-politsei) ja seis meenutab kaost.“ (V5)

Üks respondent leidis, et kohalik omavalitsus (KOV) peaks võtma suurema vastutuse tegelemaks alaealiste õigusrikkujatega, sest praegu ei näita KOV suutlikkust tegeleda probleemsete noorukitega. Nentides, et võrgustikutöö küll toimib, kuid neist võtavad osa lastekaitse spetsialistid, kes näitavad üles suutmatust asju lahendada. Selletõttu tunnevad nii politsei kui kool, et KOV püüab vastutust teistele ametnikele suunata. Tuues ka välja, et alaealiste komisjonide kaotamise järel mõtleb KOV välja põhjuseid, miks perekonda aidata ei saa.

Autor uuris ka seda, missuguseid puudujääke esineb peale alaealiste komisjonide kaotamist, mida ajakirjanduses on kajastatud ning palus põhjendada oma arvamust. Kaks respondenti tõi välja, et lastel on karistamatusetunne suurenenud. „/.../ korduvrikkumised on pigem suurenenud, sest tundub, et paljudel lastel on karistamatusetunne.“ (V2)

Kolm respondenti tõid välja, et puudub ühtsus peale alaealiste komisjonide kaotamist. Üks vastaja ütles, et kui Justiitsministeerium käis rääkimas komisjonide kaotamisest, siis ainuke mõte oli, kas politsei ja lastekaitse andmebaas ühtlustatakse. Mida tema sõnul ei ole tehtud. Öeldes, et selline süsteem tagaks informatsiooni teistele spetsialistidele, mis-suguseid mõjutusvahendeid on lapsele rakendatud. Üks vastaja tõi välja, et suurim puudujääk on see, et alaealiste komisjone enam pole.

Kaks vastajat tõid välja, et koostöö spetsialistide vahel saab toimida ka ilma alaealiste komisjonideta ning alaealiste komisjon oligi puudujääk. Nüüd on palju põhjalikum lapse hindamine ja mõjutusmeede, mis lapsele määratakse, palju kaalutletum. Üks vastaja nentis lisaks, et ühiskonnal läheb veel aega saamaks aru, et karistus ei mõjuta last positiivses suunas.

Mitmete vastajate sõnul lastekaitse spetsialistide töökoormus suurenes. Üks vastaja tõdes, et lastekaitsetöötajate töökoormus on küll suurenenud, kuid ei olnud kindel, kas need on seotud alaealiste komisjonide kaotamisega, sest alaealised on koguaeg süütegusid toime pannud.

Üks respondent tõi välja, et alaealiste komisjonid võiksid olla olemas äärmuslikeks juhtudeks, kui enam mitte miski ei aita. Üks vastaja mainis, et Pärnu linnas võiks olla laste ja perede komisjon, kuid kohalik omavalitsus nende loomiseks põhjust ei näe.

Kokkuvõtvalt võib öelda, et üle poole vastajatest ei olnud uue süsteemiga rahul ning nägid mitmeid puudujääke alaealiste komisjonide kaotamises. Samas neli vastajat tõdesid, et uus süsteem on lapsesõbralikum ning mõjutusvahendid ja nende kasutamine olid alaealiste komisjonides liialt karistavad.

2.3.3. Alaealiste hälbiv käitumine ja vanemate mõju lapse käitumismustrite kujunemisel

Teooriast lähtuvalt, mis kirjeldab, kuidas lapsevanemad, pereväärtused ja kasvatusmeetodid mõjutavad lapse käitumist ning arengut, uuris autor, missugust mõju avaldab perekond lapse käitumismustrite kujunemisel. Kõik vastajad olid seda meelt, et vanemad on lapse suurimad mõjutajad.

Mitmed vastajad tõdesid, et vanemate lahkumine ja sassis peresuhted mõjuvad lapsele emotsionaalselt laastavalt. Nentides, et lastekaitsetöötajate juurde jõuab harva lapsi, kes tulevad kodudest, kus kõik on korras. Üks respondent tõdes, et algselt võib perekonnas näidagi kõik korras, kuid ajapikku tuleb midagi negatiivset ikka välja.

Üle poole vastajatest nentisid, et hälbiva käitumiseni jõuavad lapsed, kelle vanemad ei pööra neile piisavalt tähelepanu ja on nende vastu ükskõiksed. Öeldes, et ema ja lapse vahel puudub turvaline kiindumussuhe.

Üks respondent tõi välja, et tihti annavad vanemad oma lastele õigust ning ei taheta kuulda võtta, kui spetsialistid pööravad tähelepanu lapse halvale käitumisele. Kui laps on juba teismeline, on vanemad hädas. Sama vastaja ütles, et kui vanem enam lapsega hakkama ei saa, palutakse kooli sotsiaalnõustajal kutsuda lapsele politsei. Laps aga tunneb suurt segadust, sest tal on terve elu olnud õigus, kuidas enam ei ole.

Kolm vastajat tõi välja, et vahel võib alaealisel õigusrikkujal olla kodus liiga karm kord ning vanemad ei suuda leppida, et lapsel tuleb lubada iseseisvuda. Neist üks vastaja tõi näitena ühe perekonna, kus kaks 15aastast noormeest lasevad pidevalt kodust jalga ja varastavad. Hiljem tuli välja, et vanemad on kehtestanud peres liiga jäigad reeglid, tema sõnul olid need kohased 7–8aastastele. Teine vastaja lisis, et teinekord võib olla peres tegu ülehooldamisega, kus vanem ei suuda oma lapsest lahti lasta ja ei lasegi lapsel enda asjade üle ise otsustada või ka näiteks sõpradega suhelda. Üks vastaja leidis, et lapsevanemad võivad oma lapse käitumist hoopiski õigustada ja rünnata ametnikku verbaalselt.

Autor küsis vastajate käest, mis võiks olla alaealiste hälbiva käitumise põhjuseks ning kõik olid seda meelt, et põhiline roll on keskkonnal, kus laps viibib ning toodi välja vanemate ükskõiksus oma lapse tegemiste vastu. „Kodu kasvatusliku mõju puudumine (oskuste puudus, hoolimatus, lapsele pühendatud aja olematus).“ (V5)

Mitme respondenti hinnangul mõjub lapsele negatiivselt, kui teda kodus kehaliselt karistatakse. Vanemale võib tunduda, et selline käitumine lapse suhtes on mõjus, kuid tegelikult elab laps seda emotsionaalselt üle, kasvatades endas hoopis viha nõrgemate vastu. Nii võivad sellise lapse rünnakuohvriteks olla nooremad lapsed või loomad.

Kaks respondenti tõid välja huvitegevuse puudumise mõju hälbiva käitumise soodustamiseks. Kuna lapsed vajavad tunnustamist ja kui nad seda kooli keskkonnas ei saa, siis huvitegevus, mis on valitud lapse meele järgi, mõjub enesehinnangut tõstavalt. Kui ta positiivset tähelepanu ei saa, hakkab ta otsima tähelepanu hälbivalt käituvate laste kampsadest. Üks neist tõdes, et hälbivalt käitumisele mõjub soodustavalt ka ülerahvastatud koolid. Kaks respondenti tõid veel välja, et väärtuskonflikt kodu ja kooli vahel võib soodustada hälbivat käitumist.

Kaks respondenti tõdesid, et madala enesehinnanguga lapsed satuvad tihemini kuritegelikesse kampsadesse, soovides eakaaslaste poolt heakskiitu. Mitme respondendi hinnangul on tugev seos lapse hälbival käitumisel ja kesistel majanduslikel tingimustel.

Paar vastajat tõid välja, et üksikvanemate lapsed võivad tihemini sattuda kuritegelikule teele vanemate piiratud ajaressursi tõttu. „Üksikul vanemal ajaressurss on väiksem, ta peab juba ainuüksi ainsana panustama palju rohkem töösse, tagama sellise elementaarse äraelamise või materiaalsed vahendid. Üksikvanema ajaressurss on väiksem, et seda last kontrollida.“ (V6)

Mitmed vastajad nentisid, et probleemiks võivad olla lapsevanemate pikad tööpäevad ning vanematel on enda isikliku eluga nii palju tegemist, et ei märgatagi lapsele tähelepanu pöörata. „Hilja töötavad lapsevanemad. Lapsevanemad, kes tegelevad oma hinge- haavade lappimisega ja jätavad lapse tähelepanuta, ebapiisav majanduslik olukord, kodune keskkond, suhted perekonnas, suhted koolis jne.“ (V13)

Üks respondent näeb probleemina vanemate välismaale tööle asumist, ebapiisavalt jagatud aega lapsega, soodustamaks seaduste rikkumisi alaealiste seas. Kolm respondenti ütlesid, et hälbivat käitumist soodustavad ebapiisavad reeglid perekonnas ja tunnustusevajadus, kui seda ei saada kodust, otsitakse väljaspool kodu. Üks neist lisas, kui koolis suhtutakse lapsesse halvasti ja neilt ei oodatagi eeskujulikku käitumist, siis lapsed hakkavadki käituma hälbivalt. Teine tõdes, et kodus reeglite puudumine põhjustab koolis konflikte, sest seal on reeglid ja piirid. Õpetajatel võib puudu jääda konfliktilahendamise oskustest ja sealt saabki alguse lapse hälbiv käitumine koolis. Veel tõdeti, et lapse halba käitumist põhjustab lapsevanema positiivse tähelepanu puudumine.

Kokkuvõtvalt võib öelda, et vanemad ongi lapse jaoks kõige olulisem mõjutusvahend. Kui vanemad osutavad lastele tähelepanu ja on hoolivad, siis on väiksem tõenäosus kuritegelikule teele sattuda. Lapsel peavad olema mingid piirid, kuid väga karmid reeglid ei mõju samuti lapse arengule soodustavalt.

2.3.4. Laste seaduserikkumised

Töö autor uuris respondentidelt, kuidas lapsed põhjendavad oma rikkumisi. Nenditi, et tihti nad ei oskagi midagi kosta, vahel ütlevad, et ei uskunud, et see välja tuleb. Samas öeldakse ka, et sõbrad käskisid teha või öeldakse, et polegi midagi teinud. Üks respondent tõi välja, et varastamine ei pruugi olla alati tingitud perekonna materiaalistest tingimustest sõltuvad.

Üks vastajatest tõi välja, et majanduslikult heal järjel olevast perekonnast 14aastane laps käib korduvalt poodides vargil, põhjendades oma tegu sellega, et ei saa vanematelt piisavalt taskuraha. Respondendi hinnangul on see aga täiesti vale, kuna neil on kunstripsmed, geelküüned ja firmariided. Teine respondent tõdes, et kui lapsed ei saa vanemate käest mõnda ihaldatud toodet, siis minnakse poodi ja varastatakse see.

Üks respondent nentis, et kui vanematel pole võimalik osta mõnda toodet, siis tegeletakse väljapressimistega. Vastaja tõdes, et on ka lapsi, kes varastavad esmatarbevahendeid, kuna kodus puuduvad nende ostmiseks rahalised ressursid.

Üks respondent ütles, et vahel lapsed põhjendavad oma rikkumisi sellega, et üksi polekski seda teinud, kuid läks sõpradega mõtlematusest kaasa. Näitena tõi vastaja grupiviisilised sõidukite ärandamised. Teine respondent aga tõdes, et peksmiste puhul vastatakse tihti, et asja eest sai.

Üks respondent vastas, et tihti alaealised õigusrikkujad ütlevad, et teevad, mis tahavad ning mainis ka kättemaksu vanematele. „/.../ Mul on poogen, teen mis tahan. /.../ Üldjuhul kahetsetakse, sest see on kergendav asjaolu. Isegi viiel korral kahetsetakse. Tehakse ka kättemaksust vanematele, kui ei saada, mida tahetakse. /.../“ (V13)

Alla 14astased alaealised õigusrikkujad ei ole veel süüvõimelised ning neid tuleb käsitleda, seadusest lähtuvalt, teisiti. Üks respondent tõi välja selle, et lapsed on väga hästi

teadlikud, et alla 14aastased on seaduse järgi süüvõimetud. „Nad tegelikult näevad oma sõprade pealt /.../ ja teavad seda 14aastase piiri. Kui kambaga midagi teevad, siis teavad, kes peab enda peale võtma, et võimalikult väiksed tagajärjed oleksid /.../ Nad kasutavad süsteemi ära.“ (V4)

Paljud respondendid ütlesid, et tihti on hälbiva käitumise ja seaduste rikkumiste taga seltskonna mõju ja tunnustusvajadus.

Autor uuris spetsialistidelt, miks noored kõige rohkem nende juurde satuvad. Kõik respondendid tõid välja mitmeid põhjuseid, miks lapsed nende kui spetsialistide juurde jõuavad. Üle poole spetsialistidest tõid välja probleemid kooli territooriumil.

Kaks lastekaitse spetsialisti tõid välja, et põhiliselt satutakse varastamisega, koolikohustuste mittetäitmisega, käitumuslike probleemidega koolis kaasõpilaste ja õpetajatega. Noorsoopolitseinikud tõid samuti välja käitumuslike probleeme koolis, lisaks mainisid ka suitsetamist, alkoholi- ja kanepitarvitamist.

Autor uuris Laste-ja Noorte Vaimse Tervise keskuse juhtumikorraldajatelt, kuidas nad hindavad seda, et hälbiva käitumisega lapsi nende juurde saadetakse. Nenditi, et lapsed tavaliselt ei peatu sel teemal, miks ta kedagi peksis või vargil käis. Tihti juhtumikorraldajad ei saagi täielikku infot lapse kohta andmekaitse seadusest lähtuvalt. Tõdeti, et võiks lapsega rohkem infot kaasa tulla, siis osatakse hinnata, kui pikka teraapiat lapsele määrata. Nenditi, et lühiteraapia on viis korda ja pikemaajaline kümme korda (üliharva ka üle selle). Teine vastaja ütles, et tema juurde on saatnud lastekaitsetöötajad koolikohustuse mittetäitjaid. Sotsiaalkindlustusameti lastekaitseosakonna konsultandi väitel tema juurde ei saadeta otseselt ühtegi last, pigem nõustab ta spetsialiste, kes lastega tegelevad.

Kokkuvõtvalt võib öelda, et palju seaduserikkumisi toimub kooli seinte vahel. Teatakse hästi 14aastase piiri, mil laps pole seaduse mõistes süüvõimeline. Tihti ei olegi vargused seotud kehvast majandusliku olukorraga, vaid otsitakse vanemate või sõprade tähelepanu.

2.3.5. Taastava õiguse põhimõtted ja alaealistele õigusrikkujatele rakendatavad mõjutusvahendid

Peale alaealiste komisjonide kaotamist, peab alaealiste õigusrikkujate puhul kasutama taastava õiguse mõjutusvahendeid ja meetodeid. Autor küsis vastajatelt, mida nemad arvavad taastava õiguse põhimõtetest. Kaks vastajat tõid välja, et esineb puudujääke programmides, kuhu laps saata, kuid pidasid taastava õiguse põhimõtteid heaks. „Taastava õiguse põhimõtted on töös alaealistega efektiivsed, kuid suurema efektiivsuse saavutamaks, kui programme ja teenuseid, kuhu noori suunata, oleks rohkem.“ (V1)

Üks vastaja aga tunnistas, et ei ole arusaanud taastava õiguse põhimõtte efektiivsusest ning tema hinnangul on lastes karistamatusetunne suurenenud peale alaealiste komisjonide kaotamist.

Üks respondent tõi välja, et taastava õiguse põhimõtetel puudub terviklikkus, sest puudu jääb nii õppeprogrammidest kui ka inimressursist. Samuti tõdes vastaja, et kontseptsioonil puudub järeltegevus. Vastaja tõdes, et konfliktide lahendamiseks mõeldud programm oleks väga heaks mõjutusvahendiks noorele, kel on probleeme emotsioonide taltsutamisega. Seal õpetatakse negatiivse ja agressiivse käitumise asemel kasutama sotsiaalseid oskusi, samuti arvestama teiste inimestega.

Kolm respondentit tõid välja, et taastavat õigust on kasutatud spetsialistide poolt juba enne selle termini kasutusele võtmist. Termin oli vaja kasutusele võtta selleks, et spetsialistid ja ühiskond teadvustaks, et karistamine ei too lahendust.

Üks respondent kiitis samuti taastava õiguse põhimõtteid töös alaealistega, kuid nentis, et hea väljaõppe selleks on saanud vaid politsei ja see teeb põhimõtete järgimise keerukamaks. Vastaja tõdes, et käsitus peaks algama juba koolis, kus on palju erimeelsusi ja konflikte.

Üks respondent tõi välja, et asutused, kellele on kahju tekitatud, ei pruugi taastava õiguse põhimõttel rakendatavat lepitusteenust soovida ning lisaajaga alaealisele õigusrikkujale kulutada. Ta tõdeb, et mõte on hea, kuid ühiskond veel selleks valmis ei ole. Vastaja mainis ka, et paljudel politsei huviorbiiti sattunud lastel on vanemad lahku läinud ning

vanematel ei ole piisavalt aega oma lastele tähelepanu jagada. Tegeletakse oma südame- ja hingehaavadega, samuti uute suhete ja elude loomisega.

Autor uuris, missuguseid mõjutusvahendeid rakendatakse alla 14aastastele õigusrikkujatele. Enamus respondentidest vastas, et vestlus on alla 14aastaste puhul levinum mõjutusvahend, kuna tegu on seadusesilmis süüvõimetu isikuga. Karistusseadustiku järgi neid vastutusele võtta oma teo eest ei saa. „Alla 14aastaseid õigusrikkujaid kutsume lastekaitseteenistuses enamasti enda juurde vestlusele koos vanemaga. Sõltuvalt lapsest suuname enamasti edasi laste ja noorte vaimse tervise keskuse juhtumikorraldaja poole, et hinnata lapse vajadust nõustamisteenuse järele.“ (V1)

Koolisotsiaalnõustaja nentis, et peale alaealiste komisjonide kaotamist pole kellelgi kohustust jagada lapse kohta käivat informatsiooni, mis toimub väljaspool kooliterritooriumi. Mitu respondenti mainisid ka sotsiaalprogrammidesse saatmist, kuid tõdeti, et seda tehakse väga harva ning kui laps sinna ei lähe, siis sundida ei saa.

Mitmed respondendid nentisid, et alla 14aastaste õigusrikkujatega tegelemine on lastekaitse ülesanne ning politsei saab kaasa aidata ennetustööga. „See on puhtalt lastekaitse teema. Siin tuleb ka siis see politsei mängu-ennetuslikud meetmed, mida läbi viiakse, koolides loengute näol. /.../ Need on suures osas lastekaitse rida, nende mõjutamine.“ (V10)

Süüvõimeliste õigusrikkujate puhul püütakse kohaldada algul ikkagi leebemaid meetmeid. Mitmed respondendid tõdesid, et kui tegu ei ole väga suur ning neil on võimalik menetlus lõpetada, siis seda ka tehakse. Mõjutusvahendite määramisel piirduakse tihti hoiatusega, kuid samas on võimalik rakendada prokuröri või kohtu kaudu üldkasuliku töö võimalust ja ka kahju hüvitamise kohaldamist. Üks respondent ütles, et kui lapsel on sisetulek või on kogutud sünnipäevaks raha, siis rakendatakse ka rahatrahvi. Mitte vanem ei maksa, vaid laps oma taskust hüvitab selle, sest siis on see lapse jaoks oluliselt mõjusam.

Autor palus vastajatel tuua välja nende ettepanekud alaealiste õigusrikkujate efektiivsemaks mõjutamiseks. Toodi välja, et erinevad sotsiaalprogrammid ja teraapiad oleksid

laste puhul mõjusad. „Rohkem erinevaid alaealistele õigusrikkujatele mõeldud sotsiaalprogramme. Korduvrikkumiste puhul /.../ võimalust kohustada osalemist.“ (V1)

Alaealiste komisjoniga tihedalt seotud olnud vastaja nentis, et pereteraapiat kardeti komisjonis enim, lapsed olid nõus kasvõi üldkasulikku tööd tegema.

Üks respondent nägi vajadust miljööteraapilise asutuse järgi „Olen kogenud pere hoiakute ja tegutsemise muutust läbi selle, kui alaealine ja lapsevanem on koos pidanud alaealiste komisjoni ees oma selgitused andma ja edasise käitumise paika panema /.../ Reeglitega eluga harjumiseks ootan linna väga miljööteraapiaga tegelevat asutust.“ (V5)

Mõned respondendid tõid välja, et võrgustikutöö on peale alaealiste komisjoni lünklik ning seetõttu ka teavet lapse abivajaduse kohta on vähem kui enne ning toodigi välja, et võrgustikutöö oleks aluseks, et lapsi efektiivsemalt mõjutada. Lastekaitsespetsialist ütles, et politsei ja prokurör võiks mõjutusvahendi kohaldamisel teha suuremat koostööd kohaliku omavalitsusega. Ta tõi puudujäägina välja, et neile tehakse päring lapse kohta, kuid palju efektiivsem oleks, kui toimuksid võrgustikukoosolekud, kus vahetatakse infot menetluses olevate juhtumite osas. Vastaja tõdes, et teinekord kuuleb lastekaitsespetsialist kolmandatelt isikutelt, et tema vastutusallas oleva lapse suhtes on algatatud menetlus.

Alla 14aastaste õigusrikkujatega tegelemine on lastekaitse ülesanne, seda on tõdenud mitmed vastajad. Kaks lastekaitsespetsialisti tõidki ettepanekuna välja, et võiks olla rohkem võimalusi alla 14aastastele mõjutusvahendi määramisel ka selle täitmine. Üks lastekaitsespetsialist tõi välja, et kinnise lasteasutuse teenus on väga raskesti kättesaadav, lisaks sellele on see pikk protsess, vahel lausa poolaastat. Selle ajaga jõuab respondendi sõnul laps korda saata mitmeid kuritegusid.

Üks respondent tõi välja, et kooli sotsiaaltöötajad võiksid rohkem lapse väärtegade kohta infot teada, sest siis oskaksid nad tähelepanu pöörata lapsele koolis.

Üks respondent arvas, et riik peaks rohkem panustama ennetustööle ja ühiskond võiks paremini mõista, et lapse käitumine on millestki ajendatult. Ta tõdes, et riik peaks rohkem ressursi panustama laste ja perede abistamisele.

Taastava õiguse põhimõtetega olid rahul peaaegu kõik spetsialistid, kuid toodi välja, et pole kohti ja programme, kuhu lapsi saata ühe mõjutusvahendina. Alla 14aastaste puhul tõid spetsialistid välja, et nendele määratud mõjutusvahend võiks olla kohustuslik ja täitmiseks.

2.3.6. Spetsialistide hinnang mõjutusvahenditele- ja meetoditele

Töö autor küsis vastajate käest, missugune on nende meelest tõhusaim mõjutusvahend alaealiste õigusrikkujate mõjutamiseks. Üks autor ütles, et erinevad programmid on väga head, kuid lisas kohe, et kui vaid laps kohale läheks. Üks respondent nimetas efektiivse teraapia ning selle, et last võiks rohkem kuulata. „/.../ Meeldib MDFT sotsiaalprogramm, kus lapse ja perega tehakse väga head tööd. Üks hea mõjutusvahend on ka lapse ärakuulamine ja mõistmine. /.../ kui kõigil oleks rohkem aega neid kuulata, siis ei oleks hiljem vaja neid kuulekalt käituma mõjutada.“ (V12)

Kolm respondentit ütlesid, et ühest kindlat mõjutusmeetet selleks ei olegi. Üks neist ütles, et seaduse muudatuse idee oligi see, et lapsele on individuaalne lähenemine. Ta tõdes, et see, mis sobib ühele, ei pruugi sobida teisele. Teine lisas, et tema rakendab nn „ümarlaud“, kus on koos lapsed ja nende vanemad, lisaks veel politsei ja lastekaitse spetsialist.

Üks respondent aga tõdes, et parim mõjutusvahend on pereteraapia. Üks vastaja tõi välja, et parim mõjutusvahend on see, kui seaduserikkuja saab mingi heateoga oma süü heastada. See ei aita, kui vanemad trahve maksavad.

Üks vastaja arvas, et see oleneb palju õigusrikkujast, kui kaua ta on seadusega pahuksis olnud ning missugused on põhjused, miks ta nii käitub.

Üks respondent tõi välja, et reeglitega harjumiseks oleks hädasti vaja miljööteraapilist asutust. Ta lisas, et kõigepealt tuleks lapsed saada vanemate mõjualasse tagasi, kui see võimalik pole, siis kasvatuslik õpilaskodu oleks tulemuslik.

Üks respondent ütles, et tuleks harida palju rohkem lapsevanemaid. Pakkudes neile regulaarseid koolitussarju, et õpetada vanemlikke oskusi. Ta tõdes, et lapsed on sageli perekonnaohvrid. Lastel on vaja ka natuke karistuslikku poolt, sest noortes on karistamatuse tunne ikka vägagi suur.

Üks respondent tõi välja, et võiks olla sõjaväerežiimiga kool. Seal on sellised reeglid, mida laps kogeb kogu kehaga ja see jõuab ka noorukile kohale. Ta viitas, et ei pea siin silmas füüsilist karistamist. Üks respondent arvas jälle, et mõjusaimaks meetmeks on vestlus lapse ja vanemaga.

Lapsele määratakse pigem mittekarakteristlikke meetmeid ning seetõttu uuris töö autor nelja mõjutusvahendi ja -meetodi kohta spetsialistide arvamust. Esimeseks mõjutusvahendiks, mille kohta autor küsis, oli hoiatus. Kõik spetsialistid leidsid, et esimesel õigusvastase teo toimepanemisel tulekski kasutada just seda mõjutusvahendit.

„See võib ennast õigustada esmastel rikkumistel, /.../ on koostöö erinevate struktuuride vahel ja oleks signaal, et suuline hoiatus mõjus või mitte./.../Seda kasutavad kõik alla 14aastaste puhul. Kui tema ümber on süsteem toimiv, siis see töötab. Kui ei ole, siis see ongi blaa-blaa-blaa.“ (V4)

Üks vastaja nentis, et hoiatus on lühiajaline ja konkreetne ning peab olema mõjus, tihti ei pruugi rikkujal seda mõju üldse tunda. Ta lisas, et kergemate rikkumiste puhul tulekski kasutada hoiatust, kuid tõsisemate rikkumiste puhul oleneb see kõik menetleja otsusest.

Teiseks mõjutusvahendiks, mille kohta autor küsis arvamust, oli lepitusteenus. Üks vastaja arvas, et selle mõjutusvahendi juurde võiks kuuluda ka programm, mille juurde kuuluks põhjalik analüüs. Kaks vastajat arvasid, et ohver ei pruugi olla valmis süüalusega kokku saama, sest ohvriseisuses olijad võivad karta uut kokkusaamist.

Oli ka arvamusi, et parim viis, kui kannatuse tekitaja kohtub oma ohvriga ning näeb reaalselt seda inimest ja see paneb rohkem mõtlema oma teo üle. Üks vastaja leidis, et kui lepitusteenust viivad läbi spetsialistid, kes oskavad adekvaatselt hinnata olukorda, siis see võiks olla väga tõhus mõjutusvahend.

Üks vastaja ütles, et lepitusteenus on rakendatav sellisel juhul, kui on tekitatud otsene kahju ja see annab häid tulemusi vaid sel juhul, kui mõlemal on motivatsioon. Iga menetlusprotsessiga suunatakse osapooli lähemale leidmaks mõlemaid rahuldav kokkulepe.

Üks respondent nentis, et kuna tegemist on alaealistega, siis tuleb lepitusteenusega nõus olla ka lapsevanema(te)l ning nad ei pruugi alati nõus olla. Tihti ütlevad vanemad kaklemiste ja löömiste puhul, et lapsed on juba ära leppinud ja ei ole mõtet sellega enam tegeleda. Neile tundub tüütu kohustusena ametniku juurde minna ja sellest jälle rääkida.

Autor uuris, mida arvavad vastajad vestlusest/juhtumiarutelust, kuhu kuuluvad nii laps kui tema vanem(ad). Üks vastanutest arvas, et see peaks olema elementaarne, et kõiki lapsesse puutuvaid juhtumeid käsitletakse alati koos vanemaga. „See on nagunii iga juhtumi osa. See ei olegi nagu eraldi sekkumine. Mina ei kujuta ette, et laps politseist niimoodi läbi käib, et lapse ja vanemaga koos ei vestle. Aga võib olla juhtub ka seda.“ (V4)

Samas toodi välja, et vanemad ei pruugigi probleemi näha ja võidakse hakata ka süüdistama ametnikke. Üks vastaja lisas, et vanemad võivad olla ise veel hullemal eluviisiga ja pidada lapse hälbivat käitumist normaalseks. Vanem võib ametnikesse suhtuda ründavalt ja süüdistada neid mõttetult tülitamises. Üks respondent aga arvas, et vestlus vanema ja lapsega, võib avada vanema silmad, sest tihti ei jõutagi ennast kursis hoida, millega lapsed tegelevad. Samas lisas ta, et lapsed ei pruugi oma vanema juuresolekul üldse enda süütegudest rääkida.

Kaks respondenti arvasid, et vestlus ongi peamine mõjutusvahend, mida alaealise lapse puhul kasutatakse ning see annab õigusrikkujale võimaluse oma teo põhjustest rääkida. Samas annab see ka võimaluse perekonda toetada ja nõustada ning otsida üheskoos sobiv lahendus, et uusi õigusrikkumisi vältida.

Üks respondentidest tõi välja, et teismelised ei pruugi üldse spetsialistiga rääkida, kuid vanema ja lapsega vestlus annab siiski ülevaate mõlema osapoole arusaamadest. „Vestlus annab hea ülevaate nii lapse kui vanema vaatenurgast, saab nõustada ja teenuseid pakuda. Negatiivne on see, et teismelistega kontakti saada on raske, ei vasta küsimustele, ülbitsevad.“ (V1)

Viimase mõjutusvahendina küsis autor mitmedimensioonilise pereteraapia (MDFT) kohta. Üks respondent tõi välja, et sel ajal, kui protsess kestab, võiks olla ka tugiisik eraldi kõrval, kes jälgiks perekonda ning uued käitumismustrid kinnistuks ning viitas ka spetsialistide puudusele.

„Kui jätkuks spetsialiste ja ajalist ressursi kontakttundideks oleks võimas ja hädavajalik mõjutusvahend, mis eeldaks perele tugiisiku määramist (inimest, kes pidevalt jälgiks kokkulepete täitmist ja juhendaks erinevate ülesannete täitmisel, et uus käitumismuster kinnistuks) /.../ Iga muutus aga võtab aega ja tagasilööke esineb kohe kindlasti /.../.“ (V3)

Kaks respondenti tõid välja selle, et MDFT programmi võetakse alles siis, kui seis nii lapsel kui kogu perel on väga keeruline. Paremini oleks teraapiat rakendada, kui probleemid ei ole veel nii suured. Üks respondent nentis, et tema oma töös on kokku puutunud kahe perega, kes teraapiast osa võtsid. Ühe puhul ta tundis, et abi oli suur. Teise pere puhul aga oli kõik väga keeruline, kuna tegemist oli väga problemaatilise perega. Ta lisas veel, et MDFT-sse võetakse ikkagi väga äärmuslikel juhtudel ning lävi võiks olla oluliselt madalam, oleks lihtsam sekkuda ning efektiivsem. Samas tõi välja fakti, et see mõjutusvahend on riigi jaoks väga kallis. Ressurss, mis sellesse valdkonda on suunatud on lihtsalt eba piisav. Teinegi vastaja tõdes, et selle mõjutusvahendi kasutamine toimub tõesti ainult viimases hädas. „MDFT kogemusi on siiani olnud 2. Mõlema noore puhul on see neid kui perekonda toetanud, kuid kahjuks on nende jaoks olnud igasugune sekkumine veidi hilja.“ (V11)

Üks respondent ütles, et kinnise lasteasutuse teenus võib samuti olla positiivsete tagajärgedega. Tema teenindatavas koolis üks tüdruk saabus Maarjamaa Hariduskolleegeiumist. Nentides, et vaid üksikud tagasilöögid on olnud, kuid tegelikult läheb lapsel väga hästi. Tütarlaps oli ise samuti öelnud, et kui poleks sinna sattunud, ei teagi, mis oleks temast saanud. Ilmselt oleks siiani linnas ringi hulkunud ja kooli poleks jõudnud. Vastaja lisas, et läved sekkumisteks on liiga kõrgele tõstetud ja seetõttu on ka palju läbikukkumisi selle mõjutusvahendi näol.

Üks respondent küll pidas mitmedimensioonilist pereteraapiat heaks sekkumiseks, kuid nentis, et järjekord on pikk ja ei sõltub paljustki terapeudi isikuomadustest. „MDFT on hea, kuid paraku on ka negatiivne kogemus: liiga pikk ooteaeg ja tulemuse sõltumine terapeudi isikust.“ (V5) Teine vastaja nentis samuti spetsialisti pädevuse olulisust selle mõjutusvahendi rakendamisel. Ta ütles, et ta alati soovib väga probleemsete ja keerukate juhtumite puhul kindlat spetsialisti, kes lapse ja perekonnaga tegelema hakkab. Tõdedes, et siis jõutakse ka positiivse lõpptulemuseni.

Kolm respondenti tõid välja selle, et perekond ei pruugi olla selline, kellega on võimalik tööd teha. MDFT teraapiasse ei võeta, kui pere toetus on vähene või puudub üldse. „Teraapiast võib olla tegelikkuses kasu, tihti ei ole lapse taga seda perekonda, keda sinna kaasata.“ (V9) Üks vastaja lisas veel, et laps peab olema normaalintellektiga. Teine tõdes, et tihti ei suvatse laps ja lapsevanem terapeudi juurde isegi kohale minna, sellisel juhul ei saa see kuidagi toimida.

Üks respondent väitis, et sellest on tõesti abi ning on reaalselt näinud, kuidas peresuhted on paranenud ja samuti on perede tagasiside olnud väga positiivne. Nentides, et ühel juhul ei olnud teraapiast kasu. Ta tõi näiteks, et tihti ei taha probleemsed lapsed koolis käia ja õppetulemused on kehvad või olematud, siis sellest teraapiast on olnud väga palju kasu. Samas ta lisas, et see, mida terapeut päästa üritab, on siiski jäämäetipp, kuid siiski lapse sotsiaalsed oskused paranevad tänu teraapiale märgatavalt. Tavaliselt satuvad sinna lapsed, kellel ei ole oma perega suhted head. Tänu teraapias osalemisele, on need paranenud. Kui varem laps ja vanem ei suhelnudki omavahel, siis peale mitmedimensioonilist pere-teraapiat paranevad omavahelise suhted märgatavalt.

Mõjutusvahendite efektiivsus sõltub paljudest teguritest. Eriti oluline, et lapsel oleks toetatav perekond. Kui lapsevanemad ei toeta oma lapsi ning ei leia nende jaoks aega, siis ei pruugi mõjuda ükski mõjutusvahend. Lapsevanemad on oma lastele eeskujuks, kui vanem käitub hälbivalt, siis võtab sellise käitumise omaks ka laps.

2.4 Arutelu ja järeldused

Uuringust selgus, et alaealiste komisjonide kaotamisega on mõjutusvahendite kohaldamine ja efektiivsus langenud, seda leidsid 9 respondenti 13st. Enne olid mõjutusvahendid, mis komisjonis määrati, kohustuslikud, kuid nüüd lapsi ja noori kohustada ei saa. Kitsaskohana toodi välja, et enne toimis võrgustikutöö paremini, sest lapse rikkumistega olid kursis erinevad spetsialistid. Nüüd on lapse mõjutamine pigem ühe spetsialisti otsustada. Saia jt (2019, lk 127) on oma uuringus öelnud, et lapse abivajadust ja abistamist tuleks hinnata meeskonnatööna, siis on erinevate spetsialistide vaatenurgad selgemad ja abistamine oluliselt tõhusam.

Veel mainiti, et kohalik omavalitsus peaks mõtlema laste ja perede komisjonide loomisele, siis liiguks lapsega kokkupuutuvate spetsialistide vahel info tõhusamalt. Praegusel juhul ei pruugi lapsega tegelevad spetsialistid teadagi õigusrikkumistest. Uuringust selgus, et lastekaitse spetsialistide töökoormus on suur, seetõttu võis näha mõningate spetsialistide rahulolematust nende suhtes. Lastekaitse spetsialistid nentisid, et nemad saavad lapsi mõjutada, aga kohustada mitte. Palju sõltub lapse perest.

2018. aastal suurenes alaealiste poolt toime pandud kuritegude arv võrreldes 2017. aastaga. See suurenes varguste tõttu. (Surva & Tamm, 2019, lk 23–27) Samas üldine varguste arv vähenes (Solodov, 2019, lk 39). Vara on järeldusi teha, et see on tingitud alaealiste komisjonide kaotamisest. Käesolevas uuringus oli küll vastajaid, kes ütlesid, et alaealiste kuritegevus on suurenenud peale alaealiste komisjonide kaotamist. Samas leiti ka, et alaealised on koguaeg seadusevastaseid tegevusi korda saatnud ning ei leidnud, et suurenenud alaealiste kuritegevus sellega seotud oleks. Vähenes oluliselt alaealiste väärtegude arv ning seda seetõttu, et alaealiste õigusrikkujate puhul peab kohaldama taastava õiguse põhimõtteid (Tamm & Salla, 2019, lk 25).

Paljud alaealised õigusrikkujad kannatavad psüühika- ja käitumishäirete all, nii on väitnud ka Kretschmar jt (2018) ning McNair jt (2019). Käesolevas lõputöös läbi viidud uuringus toodi välja, et aktiivsus- ja tähelepanuhäiret on kõige sagedamini märgata alaealiste õigusrikkujate puhul.

Üheks uuringut toetavaks küsimuseks oli, missugust mõju avaldavad vanemad lapse käitumismustrite kujunemisel. Wong (2017) tõi oma uuringus välja, et üksikvanemate lapsed võivad sattuda tihemini seadusega pahuksisse. Käesolevas uuringus toodi mitmel korral välja see, et vanemate lahkumine võib oluliselt mõjutada last negatiivselt käituma ning toodi välja, et üksikvanematel on ajaressurss väiksem, pole piisavalt aega lapse jaoks.

Grubb & Lazeron (viidatud Pickett, 2016, lk 362 vahendusel) on oma uuringus toonud välja, et spetsialistide meelest alaealiste hälbiv käitumine on otseselt seotud liialt hõivatud emadega ehk emade töölkäimisega. Käesolev uuring ei toonud välja, et otseselt emade liigne hõivatus tingiks lapse halva käitumise, kuid lapsevanemate liigne hõivatus ja lapse tähelepanuta jätmise soodustab lapse seadusevastaseid tegusid.

Alaealiste komisjon oli peamine, kes tegeles alla 14aastaste õigusrikkujatega (Tamm & Salla, 2016, lk 2). Käesolevast uuringust aga selgus, et nüüd on alla 14aastastega tegelemine lastekaitsespetsialistide ülesandeks. Põhiliste mõjutusvahenditena kasutatakse hoiatust ja vestlust. Kitsaskohana toodi välja, et kohustust lastel mõjutusvahendit täita pole. Süüvõimeliste alaealiste puhul kasutatakse samuti kasvatuslikke meetodeid- hoiatust, vestlust, üldkasulikku tööd jne. Kinnise lasteasutuse teenus on väga äärmuslik meede, mida kasutatakse alles siis, kui kõik teised mõjutusvahendid ei ole olnud tõhusad. Samas tõdeti, et teenusele pääsemine on tehtud väga raskeks. See võib tuleneda ka sellest, et teenuse määrab kohus (enne tegi seda alaealiste komisjon).

Hirchi (viidatud Demuth & Brown, 2004, lk 78 vahendusel) uuringust selgus, et hälbivat käitumist soodustab emotsionaalselt kaugel lapsevanem. Choon jt (2013) töid oma uuringust välja, kui lapsed ei tunne oma vanemate tähelepanu, siis see võib põhjustada normist kõrvalekaduvat käitumist. Käesolevast uuringust selgus, et hälbiva käitumiseni jõuavad lapsed, kelle vanemad ei pööra neile piisavalt tähelepanu, on hoolimatud, emotsionaalselt kauged ja ükskõiksed lapse tegemiste vastu.

Burlaka uuringust (2016) selgus, et lapse hälbiva käitumise ja vanemapoolse kehalise karistamise vahel on tugev seos. Tema uuringus osalesid vanemad, kelle lapsed olid seadusega pahuksis ning 69% vastanuist kasutas lapse suhtes füüsilist vägivalda. Käesolevas uuringus toodi välja, et vanemapoolne füüsiline vägivald mõjub lapsele laastavalt ja soodustab hälbivat käitumist. Laps muutub agressiivseks endast nõrgematega, sest ta peab ju enda emotsioonid ja tunded kuskil välja elama.

Simmons jt (2018) töid oma uuringust välja, et liiga karm isa soodustab lapse hälbivat käitumist, samas Grubb & Lazerson (viidatud Pickett, 2017, lk 362 vahendusel) nentisid, et emadel lasub suurem vastutus kasvatada seadusekuulekas laps. Käesolevas uuringus ei toodud otseselt välja, et isade karmid reeglid lapse käitumisele halvasti mõjuksid, kuid toodi välja, et liiga jäigad ja karmid reeglid mõlema vanema poolt võivad kaasa tuua lapse mässumeelset ja hälbivat käitumist.

Shong, Bakar & Islam oma uuringus (2018) leidsid, et rasked elamistingimused perekonnas mõjutavad otseselt lapse käitumismustreid. Vaesus on teguriks, miks lapsed hakkavad

suhtlema hälbivalt käituvate eakaaslastega. Käesolevas uuringus nentisid mitmed vastajat fakti, et sotsiaalmajanduslikud tegurid võivad põhjustada hälbivat käitumist.

Tani-Jürisoo jt. (2018) toovad välja, et 2018. aastast rakendatakse taastava õiguse põhimõtteid – individuaalsem lähenemine lapsele ja kasvatuslikud meetmed. Käesolevast uuringust selgus, et taastava õiguse põhimõtteid peetakse alaealiste õigusrikkujate puhul tõhusaks ning peaaegu kõik uuringus osalejad vastasid, et lapsi tulebki esialgu suunata ja mõjutada kasvatuslike meetoditega. Samas toodi kitsaskohana välja, et vähe on programme, kuhu lapsi saata või puuduvad üldse. Süsteem pole uuringus osalejate jaoks veel päris hästi tööle hakanud, riigi poolt oodatakse enim ressursse, et oleks rohkem vahendeid, lapsi efektiivsemalt mõjutada.

Spetsialistid tegid ka mitmeid omapoolseid ettepanekuid, kuidas lapsi efektiivsemalt mõjutada. Toodi välja, et Pärnumaal võiks olla miljööteraapiline asutus. Selle efektiivsust on maininud ka Rygaard (2016) ning Larsen (2016) oma raamatutes. Toodi veel välja, et võrgustikutöö erinevate spetsialistide vahel on väga lünklik ning võiksid toimuda võrgustiku koosolekud, kus arutada juhtumeid ning kindlasti tegeleda ennetustööga ära hoidmaks (uusi) seaduserikkumisi.

Mõjutusvahenditest hoiatus oli see, mida kasutatakse pigem alla 14aastaste ning esmaste õigusrikkujate puhul. Tani-Jürisoo jt (2018) on leidnud, et hoiatus peab olema mõjuv, et laps saaks kohe oma tagajärgedest aru. Uuringus osalenud nentisid mitmel korral, et lapsed teavad väga hästi seda 14aastase piiri ning kasutavad süsteemi ära- neid nagunii karistada ei saa, seega ei pruugi hoiatus olla tõhusaim meede alla 14aastaste õigusrikkujate mõjutamiseks.

Vestlus ja juhtumiarutelu lapse ja vanemaga peeti üsna tõhusaks, nii saavad vanemad teada, millega lapsed tegelevad. Tamm & Salla (2016) on välja toonud, et 15aastase suitsetava noormehe puhul ei pruugigi teost vanemad teada saada, kui ei koostata protokoll, vaid tehakse lihtsalt suuline hoiatus. Uuringus aga öeldi, et ei kujutata ette, et lapsevanem ei saa rikkumisest teada ning alati peaks kaasama lapsevanema vestlusesse, mis puudutab lapsi.

Lepitusteenust on efektiivseks pidanud Nikonov jt (2016), sest see annab võimaluse lapsel kahju heastada ja mõista oma tagajärgi. Nad tõid ka välja, et Inglismaal tehtud uuringu järgi on 85% kannatanutest lepitusteenusega väga rahul. Käesolevas uuringus toodi välja, et lepitusteenus on tõhus, kui mõlemad osapooled on motiveeritud. Tihti aga pole kannatanud osapool sellega nõus ja seetõttu ei saa lepitusteenust läbi viia.

MDFT teraapia hõlmab nii õigust rikkunud alaealist kui ka tema perekonda ning seda on peetud üheks tõhusamaks mõjutusvahendiks alaealiste õigusrikkujate puhul, seda on kinnitanud ka Liddle (2014). Käesolevast uuringust selgub, et MDFT teraapiat peetakse väga efektiivseks meetodiks ning rahalist ressursi võiks riik sellesse rohkem panustada. Üheks miinuseks peetakse nõudeid lapse saatmiseks teraapiasse. Need on väga kõrged ja eeldab perekonna toetust. Mõned spetsialistid on tõdenud, et tihti aga alaealiste õigusrikkujatel puudub perekonna toetus. Uuringust selgus, et terapeutide meelest võiks olla lävi, lapse MDFT programmi saatmiseks, madalam. Öeldi, et tihti saadetakse laps sinna, kuid nähakse, et see on toimunud liiga hilja. Samas tõdeti, et on ka palju häid näiteid MDFT tõhususe kohta. Uuringust selgus veel see, et väga palju oleneb MDFT terapeudi isikusest.

Kokkuvõtteks võib öelda, et mõjutusvahendeid on küll alaealiste õigusrikkujatega tegelemiseks, kuid sageli on need rakendatavad lapse jaoks liiga hilja, pikad ootejärjekorrad sotsiaalprogrammidesse või on viimased liiga väikese mahuga. Respondentide arvamuste tuginedes ei pruugi olla ka hoiatus ja vestlus alati mõjusad, see sõltub väga palju lapse tugivõrgustikust. Riik ja KOV peaksid suunama rohkem ressursse lapsevanemate koolitustele, et edendada nende vanemlike oskusi. Samuti peaks riik ja kohalik omavalitsus hoolitsema selle eest, et Pärnu linnas ning maakonnas oleks rohkem mõjutusvahendeid, mida lapsele rakendada ja programme, kuhu noori suunata ja need võiksid olla pikemaajalised, samuti peaks olema see lapse jaoks kohustuslik.

Mõjutamine oleks spetsialistide hinnangul efektiivsem, kui oleks ühtne süsteem ning võrgustikutöö oleks regulaarne ja toimivam, seetõttu nähti paljude spetsialistide poolt alaealiste komisjonide kaotamist pigem puudujäägina. Kindlasti oleks alaealiste õigusrikkujate mõjutamine palju tõhusam, kui toimiksid võrgustikukoosolekud regulaarselt ja vastutuse võtaksid kõik lapsega tegelevad spetsialistid.

Respondentide vastustele tuginedes saab öelda, et lastekaitsetöötajad on liigselt hõivatud, sest pole piisavalt spetsialiste, kuna alaealised õigusrikkujad ei ole ainuke sihtrühm, kellega nad tegelema peavad. Lastekaitse spetsialistide suurenenud töökoormus võib-olla põhjuseks, miks teised spetsialistid nende töökvaliteedi osas rahulolematust väljendasid. Samas tõdesid ka lastekaitse spetsialistid, et teinekord jõuab nendeni last puudutav info kolmandatelt isikutelt, mitte aga politseiametnikelt või prokurörit.

Uurimistöö sisuanalüüsist lähtuvalt teeb autor järgmised ettepanekud spetsialistidele, kes alaealiste õigusrikkujatega kokku puutuvad:

- tõhustamaks omavahelist koostööd, korraldada regulaarseid ja ajaliselt määratletud võrgustikukoosolekuid;
- kaasata koolisotsiaalnõustajaid lapsega seonduvatesse küsimustesse;
- luua Pärnu linna Laste ja perede komisjon.

Ettepanekud riigile ja kohalikule omavalitsusele:

- korraldada rohkem vanemlike oskuste parandamiseks mõeldud koolitusi Pärnu linnas ja maakonnas;
- rohkem sotsiaalprogramme, kuhu alaealisi õigusrikkujaid suunata;
- lastekaitsetöötajal oleks õigus kohustada alaealist õigusrikkujat mõjutusvahendit täitma.

Uurimistöö tõi välja mitmeid kitsaskohti alaealiste õigusrikkujate mõjutamisel. Kõige olulisem on taastada infoliikumine erinevate spetsialistide vahel, tõhustamaks alaealistele õigusrikkujatele rakendatavaid mõjutusmeetmeid.

KOKKUVÕTE

Lõputöö uuring viidi läbi, sest ajakirjanduses on viimasel ajal läbivaks teemaks olnud see, et alaealiste õigusrikkujatega tegelemine on peale alaealiste komisjonide kaotamist muutunud keerukamaks.

Lõputöö teoreetilises osas keskendutakse alaealisele õigusrikkujale kui abivajavale lapsele ning vanemate mõjule lapse käitumismustrite kujunemisel. Samuti kirjeldatakse teoorias alaealiste hälbivat käitumist nii välismaal kui ka Eestis. Lisaks tuuakse välja mitmeid mõjutusvahendeid, mida alaealistele õigusrikkujatele rakendatakse.

Töös kasutatakse kvalitatiivset uurimismeetodit ning andmete kogumiseks poolstruktureeritud intervjuud. Uurimisobjektideks olid kolmteist spetsialisti, kes oma töös alaealiste õigusrikkujatega kokku puutuvad – Pärnu linna lastekaitse spetsialistid, Pärnu maakonna lastekaitse nõunik, politseiametnik, noorsoopolitseinikud, prokurör, koolisotsiaalnõustajad, Sotsiaalkindlustusameti lastekaitse osakonna konsultant ning Laste- ja Noorte Vaimse Tervise keskuse juhtumikorraldajad.

Uuringust selgus, et üheksa spetsialisti kolmeteistkümnest ei olnud rahul alaealiste komisjonide kaotamisega ning nägid mitmeid puudujääke mõjutusvahendite ja -meetmete rakendamisel. Kuigi üldjoontes jäid mõjutusvahendid samaks peale alaealiste komisjonide kaotamist, muutusid paljuski nende rakendamise põhimõtted. Respondentide vastustele tuginedes võib öelda, et puudub ühtne süsteem ja info liikumine erinevate spetsialistide vahel on seetõttu lünklik.

Veel nägid spetsialistid kitsaskohti alla 14aastaste õigusrikkujate mõjutamisel. Toodi välja, et mõjutusvahendite kohaldamisel ei rakendu meetme täitmise kohustust. Samuti tõid mitmed spetsialistid välja, et alla 14aastaste õigusrikkujatega tegelemine on lastekaitse spetsialistide ülesanne ja mõjutusvahenditest kasutatakse nende puhul enim vestlust. Paljud vastajad nentisid, et lastekaitsetöötajad on ülekoormatud ja seetõttu võib esineda nende töös puudujääke alaealiste mõjutamisel. Lastekaitse spetsialistidki nentisid, et

tihti jõuab nendeni lapse kohta käiv info kolmandatelt isikutelt, mitte noorsoopolitsei-
kelt või prokurörit.

Kõik spetsialistid nentisid, et lapsevanematel on suur roll lapse käitumismustrite kujune-
misel. Lastele tuleb küll rakendada teatud reegleid kodus, kuid igasugune äärmus võib
viia hälbiva käitumiseni. Enim mainiti, et liiga karmid reeglid, sotsiaalmajanduslikud te-
gurid, vägivaldne lapsevanem, vanemate ükskõiksus ja lapsele pühendatud aja olematus
võivad viia lapse seadusega pahuksisse.

Vastajate meelest esineb alaealistel õigusrikkujatel mitmeid psüühika- ja käitumishäireid.
Kõige enam toodi välja aktiivsus- ja tähelepanuhäiret. Veel mainiti erinevaid sõltuvus-
häireid ning depressiooni.

Spetsialistid ütlesid, et hoiatust rakendatakse kõige sagedamini alla 14aastaste puhul ja
samuti esmaste rikkumiste puhul. Lepitusteenu kohta ütlesid paljud spetsialistid, et see
on efektiivne õigusrikkuja jaoks, et mõista oma süütegu. Samas nentisid mitmed vastajad,
et ohver ei pruugi olla lepitusega nõus. Suulist vestlust lapse ja vanemaga peeti samuti
üsna tõhusaks, sest siis saab vanem oma lapse tegemiste kohta rohkem teada ja teda suu-
nata õigele teele. Mitmedimensioonilise teraapia kohta jagus enamus spetsialistidel vaid
kiidusõnu, kuid probleemina toodi välja, et liiga jäigad reeglid teraapiasse suunamiseks
ja selle efektiivsus sõltub terapeudi isikuomadustest.

Spetsialistid tõid välja mitmeid omapoolseid ettepanekuid, kuidas alaealisi õigusrikkujaid
saaks paremini aidata. Pärnu linnavalitsuselt oodatakse Laste- ja perede komisjone, kus
lapsega kokkupuutuvad spetsialistid saaksid koos arutada, kuidas last aidata ja mõjutada
seadusekuulekamalt käituma. See aitaks kaasa spetsialistide omavahelisele koostööle ja
ei esineks puudujääke info liikumisel. Ühe respondendi hinnangul võiks Pärnus olla mil-
jööteraapiline asutus, mille tõhusust kirjeldas autor ka teoreetilistele allikatele tuginedes.

Uuringu tulemused kattusid töö teoreetilise osaga ning tulemuste põhjal leidsid vastuse
mõlemad uurimisküsimused. Sellest tulenevalt sai püstitatud eesmärk täidetud. Kokku-
võtvalt võib öelda, et esineb mitmeid kitsaskohti alaealiste õigusrikkujate mõjutamisel
peale alaealiste komisjonide kaotamist.

VIIDATUD ALLIKAD

- Aaben, L., Salla, J., & Markina, A. (2018). *Tõsiste käitumisprobleemidega lastele suunatud teenuste analüüs. Uuringu aruanne*. Loetud aadressil: http://www.kriminaalpoliitika.ee/sites/krimipoliitka/files/elfinder/dokumendid/tosiste_kaitumisprobleemidega_lastele_suunatud_teenuste_analuus._praxis_2018_0.pdf
- Brent, D.A., Poling, K.D., & Goldstein, T.R. (2011). *Treating depressed and suicidal adolescents: a clinician's guide*. New York: THE Guildford Press.
- Burlaka, V. (2016). Externalizing behaviors of Ukrainian children: the role of parenting. *Child abuse & neglect*, 54, 23–32. <http://doi.org/10.1016/j.chiabu.2015.12.013>
- Burlaka, V., Graham-Bermann, S. A., & Delva, J. (2017). Family factors and parenting in Ukraine. *Child abuse and neglect*, 72, 154–162. <http://doi.org/10.1016/j.chiabu.2017.08.007>
- Cacciatore, R. (2015). *Agressiivsuse astmed*. Tallinn: Menu Kirjastus.
- Choon, L.J., Hasbullah, M., Ahmed, S., & Ling, W.S. (2013). Parental Attachment, peer attachment, and delinquency among adolescents in Selangor, Malaysia. *Asian Social Science*, 9(15), 214–219. doi:10.5539/ass.v9n15p214
- Demuth, S., & Brown, S. L. (2004). Family structure, family processes and adolescent delinquency: the significance of parental absence versus parental gender. *Journal of Research in Crime and Delinquency*, 41(1), 58–81. doi: 10.1177/0022427803256236
- Edovald, T. (2005). *Ülevaade alaealiste kuritegevuse vähendamise strateegiatest ja programmidest maailmas. Kriminaalpoliitika uuringud*. Loetud aadressil https://www.kriminaalpoliitika.ee/sites/krimipoliitika/files/elfinder/dokumendid/ulevaade_alaealiste_kuritegevuse_vahendamise_strateegiatest_ja_programmidest_maailmas._t._edovald._2005.pdf
- Eesti Noorsootöö Keskus. (2011). *Alaealiste komisjonide 2010.a. analüüs*. Loetud aadressil https://dspace.ut.ee/bitstream/handle/10062/41063/Noored_Alaealiste-Kom2010.pdf?sequence=1&isAllowed=y

- Eesti Hariduse Infosüsteem. (2013). *Alaealiste komisjonid Eestis 2012. aastal – statistiline ülevaade EHIS-e andmete põhjal*. Loetud aadressil https://dspace.ut.ee/bitstream/handle/10062/41066/Noored_Alaealiste-Kom2012.pdf?sequence=1&isAllowed=y
- Eesti Noorsootöö Keskus. (2014). *Alaealiste komisjonide 2014. aasta statistika ülevaade EHIS-e andmete põhjal*. Loetud aadressil <https://www.entk.ee/sites/default/files/AEK%20%C3%BClevaade%202014.pdf>
- Hammarberg, K., Kirkman, M., & de Lacey S. (2016). Qualitative research methods: when to use them and how to judge them. *Human reproduction*, 31(3), 498–501. doi:10.1093/humrep/dev334
- Haridus- ja Teadusministeerium & Eesti Noorsootöö Keskus. (2011). *Alaealiste komisjonid Eestis 2010.a. – Statistiline ülevaade EHIS-e 2010. a. andmete põhjal*. Loetud aadressil https://dspace.ut.ee/bitstream/handle/10062/41062/Noored_Alaealiste_Komisjonid2010.pdf?sequence=1&isAllowed=y
- Ilves, K. (2011). Alaealiste komisjonid uuenduste kursil. *Sotsiaaltöö*, 2, 28–32
- Kann, L. (2018). Läänemaal lokkab alaealiste kuritegevus. *Lääne Elu*, 1.
- Karistusseadustik. (2001). *Riigi Teataja I*, 61, 364; *Riigi Teataja I*, 13.03.2019, 77. Loetud aadressil <https://www.riigiteataja.ee/akt/104012019015?leiaKehtiv>
- Keltikangas-Järvinen, L. (2011). *Sotsiaalsus ja sotsiaalsed oskused*. Tallinn: Koolibri.
- Kraas, K. (2016). Mitmedimensiooniline pereteraapia õigusrikkumisi toime pannud lastele ja noortele. *Sotsiaaltöö*, 3, 32-37
- Kretschmar, J.M., Tossone, K., Butcher, F., & Marsh, B. (2018). Examining the impact of a juvenile justice diversion program for youth with behavioral health concerns on early adulthood recidivism. *Children and Youth Services Review*, 91, 168–176. <http://doi.org/10.1016/j.chilyouth.2018.06.010>
- Krips, H., Siivelt, P., & Rajasalu, A. (2012). *Suhtlemine probleemsete õpilastega*. Tartu: Atlex
- Lapse õiguste konventsioon. (1996). *Riigi Teataja II*, 16, 56. Loetud aadressil <https://www.riigiteataja.ee/akt/24016>
- Larsen, E. (2016). *Miljööteraapia laste ja noortega. Organisatsioon kui terapeut*. Tallinn: Tallinna Raamatutrükikoda

- Lastekaitseeadus. (2014) *Riigi Teataja I*, 06.12.2014, 1; *Riigi Teataja I*, 12.12.2018, 49. Loetud aadressil <https://www.riigiteataja.ee/akt/106122014001?leiaKehtiv>
- Liddle, H. A. (2014). Adapting and implementing an evidence-based treatment with justice-involved adolescents: the example of multidimensional family therapy. *Family Process*, 53(3), 516–528. <https://doi.org/10.1111/famp.12094>
- Liivamägi, J. (2011). *Laste ja noorukite rasked stressihäired*. Tallinn: Medicina.
- Lue, B. H., Wu, W. C., & Yen, L. L. (2010). Expressed Emotion and its Relationship to Adolescent Depression and Antisocial Behavior in Northern Taiwan. *Journal of the Formosan Medical Association*, 109(2), 128–137. [https://doi.org/10.1016/S0929-6646\(10\)60033-2](https://doi.org/10.1016/S0929-6646(10)60033-2)
- Mallett, C. A. (2013). Juvenile life without the possibility of parole: Constitutional but Complicated. *Children and Youth Services Review*, 35(5), 743–752. <https://doi.org/10.1016/j.chilyouth.2013.01.016>
- Markina, A., & Šahverdov-Žarkovski, B. (2007). *Eesti alaealiste hälbiv käitumine*. Loetud aadressil https://www.kriminaalpoliitika.ee/sites/krimipoliitika/files/elfinder/dokumentid/eesti_alaealiste_halbiv_kaitumine_2006._tartu_ulikool_justiitsministerium._2007.pdf
- Markina, A., & Žarkovski, B. (2014). Laste hälbiv käitumine Eestis. *Kriminaalpoliitika uuringud*, 19. Loetud aadressil http://www.kriminaalpoliitika.ee/sites/krimipoliitika/files/elfinder/dokumentid/laste_kaitumise_uuring_2014.pdf
- Mathys, C. (2017). Effective components of interventions in juvenile justice facilities: How to take care of delinquent youths? *Children and Youth Services Review*, 73, 319–327. <https://doi.org/10.1016/j.chilyouth.2017.01.00>
- Mathys, C., Hyde, L.W., Shaw, D.S., & Born, M. (2013). Deviancy and normative training processes in experimental groups of delinquent and nondelinquent male adolescents. *Aggressive Behavior*, 39(1), 30–44. doi:10.1002/ab.21456
- McDiarmid, C. (2013). An age of complexity: children and criminal responsibility in law. *Youth Justice* 13(2), 145–160. <https://doi.org/10.1177/1473225413492056>
- McNair, F.D., Havens, J., Surko, M., Weinberger, E., Baetz, C., Moaveni, M., Bar, A., Marr, M., Quinlan, C., & Mc Hue Horwitz, S. (2019). Post-traumatic stress and

- related symptoms among juvenile detention residents: Results from Intake screening. *Child abuse and neglect*, 92, 22–31. <https://doi.org/10.1016/j.chiabu.2019.03.011>
- Meho, E. (2011). *Süüvõimeliste alaealiste osakaal, kohaldatud mõjutusvahendid ja nende mõjususe ning õigusrikkujate sotsiaalne taust Kristiine linnaosa alaealiste komisjoni 2006–2010 aasta praktika põhjal*. (Lõputöö). Loetud aadressil https://digi-riiul.sisekaitse.ee/bitstream/handle/123456789/986/2011_Meho%2CEnely.pdf?sequence=1&isAllowed=y
- Nikonov, E. (2016). Õigusrikkumise toime pannud lapse abistamine. *Sotsiaaltöö*, 4, 71–76.
- Nikonov, E., Välba, E., & Lauri, K. (2018). Uued võimalused mitmekülgse abivajadusega lastele. *Sotsiaaltöö*, 2, 25–28.
- Ohvriabi seadus. (2004). *Riigi Teataja I*, 2, 3; *Riigi Teataja I*, 04.01.2019, 16. Loetud aadressil <https://www.riigiteataja.ee/akt/104012019016>
- Onwuegbuzie, J. A., Dickinson, W. B., Leech, N. L., & Zoran, A. G. (2009). A Qualitative Framework for Collecting and Analyzing Data in Focus Group Research. *International Journal of Qualitative Methods*, 8(3), 1–21. <http://doi.org/10.1177/160940690900800301>
- Ott, A. (2018, 23. september). Noori vägivallatsejaid tuleb kohelda siidkinnasteta. *Eesti Päevaleht*. Loetud aadressil <http://epl.delfi.ee/news/arvamus/anneli-ott-noori-va-givallatsejaid-tuleb-kohelda-siidkinnasteta?id=83755029>
- Pickett, J. T. (2016). Blame their mothers: public opinion about maternal employment as a cause of juvenile delinquency. *Feminist Criminology* 12(4), 361–383. <https://doi.org/10.1177/1557085115624759>
- Pärnumaa Omavalitsuste Liit. (2014). *Pärnumaa noorsootöö arengukava 2015–2023*. Loetud aadressil <http://pol.parnumaa.ee/content/editor/files/P%C3%A4rnumaa%20Noorsoot%C3%B6%C3%B6%20Arengukava%202015-2023.pdf>
- Rannala, I.-E., Tiko, A., & Rohtla, A. (2006). *Käitumisraskustega noored ja neile määratud mõjutusvahendite kohaldamine alaealiste komisjonides*. Loetud aadressil

- http://www.kriminaalpoliitika.ee/sites/krimipoliitika/files/elfinder/dokumentid/kaitumisraskustega_noored_ja_neile_maaratud_mojutusvahendite_kohandamine_alaealiste_komisjonides._ie._rannala_a.tiko_a._rohtla._2006.pdf
- Rygaard, N. P. (2016). *Kiindumushäirega laps*. Tallinn: MTÜ Igale Lapsele Pere.
- Saia, K., Toros, K., DiNitto, D. M., Leino, S., Sindi, I., & Tersteegen, E. (2019). Juvenile offender rehabilitation in Estonia: interprofessional collaboration in written assessments and specialists perceptions. *European Journal of Social Work, 22*(1), 121–133. doi: 10.1080/13691457.2017.1357022
- Salekin, R. T. (2015). *Forensic evaluation and treatment of juveniles*. Washington: American Psychological Association.
- Salla, K.A., & Tamm, K. (2008). *Mõjutusvahendite kasutamine erikoolides*. Loetud aadressil https://www.kriminaalpoliitika.ee/sites/krimipoliitika/files/elfinder/dokumentid/mojutusvahendite_kasutamine_erikoolides._k._a._salla_k._tamm._2008.pdf
- Sempelson, N. (2011). *Kuriteo toime pannud alaealiste mõjutamise efektiivsus Pärnumaa näitel (2006–2010)*. (Magistritöö). Loetud aadressil https://digiriul.sisekaitse.ee/bitstream/handle/123456789/118/2011_Sempelson%20.pdf?sequence=1&isAllowed=y
- Shong, T. S., Abu Bakar, S. H., & Islam, M. R. (2019). Poverty and delinquency: a qualitative study on selected juvenile offenders in Malaysia. *International Social Work, 62*(2), 965–979. <https://doi.org/10.1177/0020872818756172>
- Simmons, C., Steinberg, L., Frick, P.J., & Cauffman, E. (2018). The differential influence of absent and harsh fathers on juvenile delinquency. *Journal of Adolescence, 62*, 9–17. <https://doi.org/10.1016/j.adolescence.2017.10.010>
- Smith, P. K., Cowie, H., & Blades, M. (2008). *Laste arengu mõistmine*. Tallinn: Tallinna Ülikooli Kirjastus.
- Solodov, S. (2019). Varavastased kuriteod. *Kuritegevus Eestis 2018*. (lk 39). Loetud aadressil https://www.kriminaalpoliitika.ee/sites/krimipoliitika/files/elfinder/dokumentid/10_varavastased_kuriteod.pdf
- Soostar, M. (2017). *Miljööteraapia põhimõtete rakendamine Pepleri Ravikodu näitel*. (Magistritöö). Loetud aadressil

- https://dspace.ut.ee/bitstream/handle/10062/56713/soostar_marrion_ma_2017.pdf?sequence=1&isAllowed=y
- Surva, L., & Tamm, K. (2019). Alaealiste õigusrikkumised. *Kuritegevus Eestis 2018* (lk 23–30). Loetud aadressil <https://www.kriminaalpoliitika.ee/sites/krimipoliitika/files/elfinder/dokumendid/peatukk5.pdf>
- Tamm, K. (2017). Alaealiste kuritegevus. *Kuritegevus Eestis 2017*, (lk 26–33). Loetud aadressil https://www.kriminaalpoliitika.ee/sites/krimipoliitika/files/elfinder/dokumendid/kuritegevuseestis_2017_veebi01.pdf
- Tamm, K., & Salla, K.A. (2016). Laste toime pandud süütegude reageerimise analüüs. *Kriminaalpoliitika*, 5, 1–45. Loetud aadressil https://www.kriminaalpoliitika.ee/sites/krimipoliitika/files/elfinder/dokumendid/tamm._k_salla_k_a_2016._laste_toime_pandud_suutegudele_reageerimise_analuus.pdf
- Tani-Jürisoo, K., Kulasalu, E., Velström, E., Kangur, J., & Aunin, E. (2018). *Taastava õiguse põhimõtete ja alaealist mõjutavate meetodite kasutamine politseitöös*. Loetud aadressil http://www.kriminaalpoliitika.ee/sites/krimipoliitika/files/elfinder/dokumendid/taastav_oigus_juhendmaterjal_2018.pdf
- Vapper, T. (2018, September 21). Mida teha alaealiste õigusrikkujatega? *Õpetajate leht*. Loetud aadressil <http://opleht.ee/2018/09/mida-teha-alaealiste-oigusrikkujatega/>
- Voronkova, N. (2013). *Alaealiste süütegude eest kohaldatavate mõjutusvahendite rakedamine*. (Magistritöö). Loetud aadressil http://dspace.ut.ee/bitstream/handle/10062/30501/voronkova_natalja.pdf?sequence=4&isAllowed=y
- Wong, S. K. (2017). The effects on single-mother and single-father families on youth Crime: Examining five gender-related hypotheses. *International Journal of Law, Crime and Justice*, 50, 46–50 . <https://doi.org/10.1016/j.ijlcj.2017.04.001>
- Õunapuu, L. (2014). *Kvalitatiivne ja kvantitatiivne uurimisviis sotsiaalteadustes*. Loetud aadressil http://dspace.ut.ee/bitstream/handle/10062/36419/ounpuu_kvalitatiivne_pdf

Lisa 1. Taotlus uurimistöö tegemiseks politseis

Lisa
Politseiorganisatsiooni
kohta tehtavate uurimis-
tööde läbiviimise ja uuri-
mistöödeks vajaliku info
väljastamise, kasutamise
ja säilitamise korra
juurde

TAOTLUS UURIMISTÖÖ TEGEMISEKS POLITSEIS*

1. Uurimistöö tegija ees- ja perekonnanimi Krislyn Maisalu
2. Kontaktandmed: [REDACTED] krislynmaisalu@gmail.com
3. Töökoht
4. Õppeasutus, struktuuriüksus: TÜ Pärnu Kolledž, Sotsiaaltöö korralduse osakond
5. Töö juhendaja ees- ja perekonnanimi, teaduskraad: Kandela Õun, MA
6. Juhendaja kontaktandmed: e-post: kandela.oun@ut.ee; tel: 445 0535
7. Uurimistöö pealkiri (teema) ja töö liik (nt kursuse-, diplomi-, magistri- jne töö)

Alaealiste õigusrikkujate mõjutusvahendite efektiivsus peale alaealiste komisjonide kaotamist Pärnumaa näitel; töö liik: lõputöö

8. Töö eesmärk, hüpoteesid ja kasutatav meetoodika
Töö eesmärgiks on välja selgitada alaealiste õigusrikkujate mõjutusvahendite efektiivsus, kui alaealiste komisjonid on kaotatud ning tulemusi analüüsides anda soovitusi spetsialistidele alaealiste õigusrikkujatega tõhusamalt tegeleda
Eesmärgi täitmist toetavateks uurimisküsimusteks on:
 - Kuidas perekond mõjutab alaealise käitumist?
 - Milliseid mõjutusvahendeid rakendatakse nendele alaealistele, kel puudub süüvõime (alla 14aastased)?Lõputöös kasutatakse andmete kogumiseks kvalitatiivset meetodit. Andmekogumismeetodina kasutatakse poolstruktureeritud intervjuud.
9. Taotletavad andmed: noorsoopolitseinike arvamus ja teadmised alaealiste õigusrikkujate mõjutamisest ja statistilised andmed alaealiste väärtegade ja kuritegude kohta aastal 2018.
10. Uuritava sihtrühma kirjeldus (küsitletavate isikute ring) ja küsitlusmetoodika (küsitlemise korral lisada taotlusele ka küsimustik) Pärnu linna ja Pärnumaa piirkonna noorsoopolitseinikke. (kaasatud on ka lastekaitseametnikud ning alaealiste komisjoniga kokku puutunud inimesed)
Kokkuleppeliselt [REDACTED] individuaalsed intervjuud (suulised või kirjalikud) või grüpiintervjuu.
Küsimused:

1. Teie amet
 2. Mitu aastat olete sellel ametikohal töötanud?
 3. Kuidas/kui palju muutus teie töö, kui alaealiste komisjonid kaotati?
 4. Mida te arvate alaealiste komisjonide kaotamisest?
 5. Missugune on teie hinnang taastavase õigusesse töös alaealiste õigusrikkujatega?
 6. Missugune on teie meelest tõhusaim mõjutusvahend alaealiste õigusrikkujate mõjutamiseks?
 7. Kuidas mõjutatakse alla 14aastaseid õigusrikkujaid?
 8. Kuidas mõjutatakse süüvõimelisi õigusrikkujaid?
 9. Teie ettepanekud alaealiste õigusrikkujate efektiivsemaks mõjutamiseks..
 10. Missuguseid mõjutusvahendeid rakendatakse väärteo ja kuriteo puhul alaealistele õigusrikkujatele?
 11. Kuidas lapsed hindavad neile rakendatud mõjutusvahendi tõhusust?
 12. Kuidas lapsed põhjendavad oma rikkumisi? (Tooge palun näide)
 13. Millised on põhilised probleemid, millega alaealised õigusrikkujad teie poole suunatakse?(3)
 14. Millised on levinumad psüühika- ja käitumishäired alaealistel õigusrikkujatel?
 15. Missugune on teie meelest perekonna roll lapse käitumismustrite kujundamisel?
 16. Mis soodustab lapse hälbivat käitumist?
 17. Kas teie hinnangul esineb alaealiste õigusrikkujate mõjutamisel puudujääke, kui alaealiste komisjone pole? (Palun põhjendage)
 18. Missugune on teie hinnang järgmisele mõjutusvahenditele- ja meetoditele?
 1. Hoiatus
 2. Lepitusteenus
 3. Vestlus (Juhtumiarutelu lapse ja vanemaga)
 4. Mitmedimensiooniline pereteraapia (MDFT)
11. Uurimise (praktiline) kasu politseile ja võimalik kasutusala (kes ja mis eesmärkidel veel andmeid kasutab?) Erinevate Pärnumaa spetsialistide nägemused, arvamused ja teadmised alaealiste õigusrikkujate efektiivsemast mõjutamisest. Lastekaitsespetsialistid soovivad samuti tutvuda peale kaitsmist lõputööga.
12. Nõusolek anda uurimistöö ning saadud andmete koopia PPA raamatukokku koidetult ja/või elektrooniliselt.

Esitan valminud uurimistöö .pdf vormingus failina aadressil ppa@politsei.ee või paberikandjal PPA raamatukokku ning uurimistöö elektroonse kokkuvõtte (reeglina kuni 3000 tähemärki) .rtf või .doc vormingus aadressil ppa@politsei.ee.

01. September 2019 (kavandav esitamise kuupäev)

Taotluse kuupäev 6.02.2019

Taotleja

allkiri

** Kui uurimistöo tegija on koolilõpetaja, tuleb lisaks taotlusele esitada ka kooli kiri (v.a Sisekaitseakadeemia puhul, kui kool esitab Komisjonile lõputööde ja nende juhendajate kinnitatud nimekirja), milles on märgitud lõputöö kinnitatud pealkiri ja töö juhendaja.*

Lisa 2. Uuringu küsimused

Küsimused	Teoreetiline alus
Teie amet	
Mitu aastat olete sel ametikohal töötanud	
Kuidas/kui palju muutus teie töö, kui alaealiste komisjone pole?	
Mida teie arvate alaealiste komisjonide kaotamisest?	Kann, 2018, lk 1
Missugune on teie hinnang taastavasse õigusesse töös alaealiste õigusrikkujatega?	Tani-Jürisoo jt, 2018
Missugune on teie meelest tõhusaim mõjutusvahend alaealiste õigusrikkujate mõjutamiseks?	Mathys, 2017, lk 320
Kuidas mõjutatakse alla 14aastaseid õigusrikkujaid?	Tamm & Salla, 2016, lk 2
Kuidas mõjutatakse süüvõimelisi õigusrikkujaid?	Meho, 2011, lk 60
Teie ettepanekud/nägemus alaealiste tõhusamaks mõjutamiseks	Siseministeerium, 2018
Missuguseid mõjutusvahendeid rakendatakse väärteo ja kuriteo puhul alaealistele õigusrikkujatele?	Surva & Tamm, 2019, lk 23–27
Kuidas lapsed hindavad neile rakendatud mõjutusvahendi tõhusust?	Sempelson, 2011, lk 77
Kuidas lapsed põhjendavad oma rikkumisi? (Näide)	Meho, 2011, lk 54
Millised on põhilised probleemid, millega alaealised õigusrikkujad teie juurde suunatakse?	Tamm, 2017 Surva & Tamm, 2019
Millised on levinumad psüühika- ja käitumishäired alaealistel õigusrikkujatel?	Kretschmar, Tossone, Butcher & Marsh, 2018, lk 168–169; Rygaard, 2016, lk 109–110; McNair <i>et al.</i> , 2019, lk 26
Missugune on teie meelest perekonna roll lapse käitumismustrite kujunemisel?	Burlaka, Graham, Berman & Delva, 2017, lk 154; Choon, Habullah, Ahmad & Ling, 2013, lk 214; Simmons, Steinberg, Frick & Cauffman, 2018, lk 14; Grubb & Lazer-son, viidatud Pickett, 2017, lk 362 vahendusel.
Mis soodustab lapse hälbivat käitumist?	Burlaka, 2016, lk 28; Hirchi, viidatud Demuth & Brown, 2004, lk 78; Wong, 2017, lk 56; Choon, Habullah, Ahmad & Ling, 2013, lk 214; Shong, Bakar, & Islam, 2018, lk 976
Missuguseid puudujääke esineb teie meelest, kui alaealiste komisjone pole?	Kann, 2018, lk 1
Missugune on teie hinnang järgmistele mõjutusvahenditele ja -meetoditele: Hoiatus Lepitusteenus Vestlus (juhtumianalüüs lapse ja vanema(te)ga Mitmedimensiooniline pereteraapia (MDFT)	Tani-Jürisoo, 2008, lk 15–16; Nikonov <i>et al.</i> , 2018, lk 25; Siseministeerium, 2018; Liddle, 2014, lk 521–522.

Lisa 3. Valik spetsialistide arvamusi alaealiste komisjonide kaotamise kohta

„Pooldan seda, et sellisel kujul need enam ei jätku. Oli kindlasti komisjone, kes seisid lapse heaolu eest ja proovisid leida parima lahenduse koos lapsega. Oli ka vastupidiseid, mis lausa mind ennast hirmutasid, et kuidas saab üldse nii lapsega käituda.“ (V12)

„Komisjone poleks pidanud ära kaotama. Võib-olla oleks võinud teha muudatusi ülesehituses või olemuses, aga komisjon kui selline oleks võinud siiski alles jääda. Kui varem oli võimalik komisjoni otsusega määrata erinevaid mõjutusvahendeid, siis praegu see võimalus puudub. Komisjon koosnes erinevate ametkondade esindajatest, praegu on alla 14aastaste õigusrikkujate puhul tegemist pigem lastekaitsetöötaja vastutusega üksi. Lisaks oli alaealiste komisjoni poolt määratud mõjutusvahend n.ö „täitmiseks“ /.../ kuskile minna või midagi teha käskida meil õigusi ei ole.“ (V2)

„Kindlasti oleks olnud ka taastav õigus hea mõjutusvahend, kui riik oleks süsteemi põhjalikumalt läbimõelnud. Lastekaitse ja politsei vahel puudub ühtne infosüsteem, lastekaitse on niigi koormatud ja puudub inimressurss ka ennetus- ja järeltegevuseks mis oli ülioluline osa komisjoni töös. Alaealiste komisjon ei olnud niisama ümarlaudseal lahati juhtunut, komisjoni liikmetena osalesid erinevad spetsialistid (linnaavalituse esindajad, koolid, noorsoopolitsei, kliiniline psühholoog, lastekaitse spetsialist, kriminaalhooldus, vajadusel erinevad võrgustikuliikmed). Kõigil oli ülevaade edasistest, sõlmiti kokkuleppeid nii alaealise õigusrikkuja kui perega.“ (V3)

„Alaealiste komisjonid olidki puudujääk ja pean õigeks nende kaotamist. Võrgustikutööd ja koostööd spetsialistide vahel saab takistusteta teha ka ilma alaealiste komisjonideta. Kuhugile ei ole kadunud mõjutusmeetmed, mida rakendati komisjonides, kuid nüüd on nende rakendamise aluseks lapse ja rikkumise ülevaatlik hindamine põhjalikum kaalumise sobiva meetme kasutamiseks. Alaealiste komisjonis jäeti tihti põhjalikum kaalumise tegemata ning määrati lihtsalt karistus.“ (V8)

„See oli ebaõige otsus. Selle kaotamisel tunnevad nii politsei kui ka koolid /.../, et lastekaitse on suutmatu ning KOV on probleemide lahendamise endalt teistele ametnikele suunanud. /.../ KOV ei vastuta enam justkui millegi eest ning oodatakse, et teised lahendaksid kõik ära. /.../ alaealiste komisjon justkui survestas KOV-i. /.../ Lastel oli ebamugav oma tegudest aru anda ja lapsevanematel piinlik, et peavad sellises kohas oma lapsega käima ning see distsiplineeris nii mõndagi. Praegu on lapsed arvamusel, et midagi temaga teha ei saa ning senine asjade kulg seda ka näitab.“

(V13)

SUMMARY

THE EFFECTIVENESS OF JUVENILE OFFENDERS' SANCTIONS AFTER THE ABOLITION OF JUVENILE COMMITTEES ON THE EXAMPLE OF PÄRNUMAA

Krislyn Maisalu

The study was carried out because the recent topic in the press has been that influencing with juvenile offenders has become more complex after the abolition of juvenile committees. The research problem is therefore the effectiveness of juvenile offenders sanctions after the abolition of juvenile committees.

The purpose of the thesis is to identify the effectiveness of the sanctions of juvenile offenders in the options of the City of Pärnu and the country specialists. Research questions to support the purpose of the thesis are:

- How does the family affect the minors' behaviour?
- What sanctions are applied to offenders under 14 years?

Theoretical part of the thesis describes minor offender as a child in need and the influence of parents on the child's aberrational behaviour. It also focuses on the deviant behaviour of minors, both in Estonia and abroad. Last theoretical part describes sanctions that will be applied to juvenile offenders.

Qualitative research method was used to present study and based on semi-structured interviews with thirteen specialists. They help rehabilitate and influence juvenile offenders in their work. Three child protection advisers, police officer, two youth polices, a prosecutor, three school social workers, a consultant of the Child Protection Department of the Social Insurance Board and two case organisers of the Children's and Youth Mental Health Centre who are all child protection specialists of Pärnu City and Country.

The survey revealed that nine of the respondents were not satisfied with the abolition of juvenile committees and saw a number of shortcomings in the implementation of the sanction instruments and measures. Although the sanctions remained the same after abolition of juvenile committees, the principles of their implementation became different. Based on the responses there is no uniform system and therefore there is information gap between different specialists.

Specialists have also seen problems in influencing offenders under 14 years of age. It was noted that the application of sanctions does not apply to the implementation of the measure. A number of specialists also highlighted the role and the impact of child protection specialists in dealing with the offenders under the age of 14. Several respondents said that the workload of child protection workers has increased after the repeal of the Juvenile Sanction Act.

All specialists mentioned that parents have a major role in the development of child patterns. It is necessary to apply certain rules at home for children, but extreme measures can lead to abnormal behaviour. The most mentioned is that too tough rules, socio-economic factors, violent parents and parents` indifference enabling child`s delinquency behaviour.

The respondents consider that juvenile offenders have mental and behavioural disorders. An activity and attention disturbance was most noted. Different addiction disorders and depression were also mentioned.

The specialists said that warning was applied most frequently on children under the age of 14 as well as for primary infringements. As for the conciliation service, many specialists agreed that it was effective for the offender to understand his act. However, several respondents mentioned that the victim might not agree with the atonement. Conversations with children and parents were also considered fairly effective, because parents would be able to learn more about their children`s activities and direct them to the right path.

Majority of specialists praised multidimensional therapy, but also pointed out that there were too rigid rules for channeling into therapy as well as the effectiveness of the treatment depended on the personality traits of the therapist.

Specialists have highlighted several suggestions on how to help juvenile offenders more effectively. The City of Pärnu is expected to form children`s and families` committees, where professionals who are in contact with child can discuss how to help the child and influence his or her obedience to the law. This would contribute to the cooperation between the specialists and the problem of information shortcoming would be solved.

Based on the content analysis of the research, the author makes the following proposals for professionals exposed to juvenile offenders:

- To improve cooperation among specialists to organise regular and time-defined meetings;
- Involve school advisers in issues related to the child;
- Establish the Children`s and families` committees in Pärnu.

Proposals for the local government and the state:

- Organise more training courses in Pärnu City and Country for improving parental skills;
- More social programmes for the targeting of juvenile offenders;
- The child protection advisers would be entitled to oblige the minor to perform the sanction.

The results of the study overlap with those discussed in the theoretical part of the work, and the results were both subject to a response. Consequently, the research questions were answered. In summary, there are a number of affecting juvenile offenders after the abolition juvenile committees.

Lihtlitsents lõputöö reprodutseerimiseks ja üldsusele kättesaadavaks tegemiseks

Mina, Krislyn Maisalu,

1. annan Tartu Ülikoolile tasuta loa (lihtlitsentsi) minu loodud teose Alaealiste õigusrikkujate mõjutusvahendite efektiivsus peale alaealiste komisjonide kaotamist Pärnumaa näitel, mille juhendaja on Kandela Õun

reprodutseerimiseks eesmärgiga seda säilitada, sealhulgas lisada digitaalarhiivi DSpace kuni autoriõiguse kehtivuse lõppemiseni.

2. Annan Tartu Ülikoolile loa teha punktis 1 nimetatud teos üldsusele kättesaadavaks Tartu Ülikooli veebikeskkonna, sealhulgas digitaalarhiivi DSpace kaudu Creative Commons'i litsentsiga CC BY NC ND 3.0, mis lubab autorile viidates teost reprodutseerida, levitada ja üldsusele suunata ning keelab luua tuletatud teost ja kasutada teost ärieesmärgil, kuni autoriõiguse kehtivuse lõppemiseni.
3. Olen teadlik, et punktides 1 ja 2 nimetatud õigused jäävad alles ka autorile.
4. Kinnitan, et lihtlitsentsi andmisega ei riku ma teiste isikute intellektuaalomandi ega isikuandmete kaitse õigusaktidest tulenevaid õigusi.

Krislyn Maisalu
17.05.2019